

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI
FILOZOFICKÁ FAKULTA
KATEDRA SOCIOLOGIE, ANDRAGOGIKY A KULTURNÍ
ANTROPOLOGIE

*STATUS ZVÍŘAT V KONTEXTU HNUTÍ ZA OSVOBOZENÍ
ZVÍŘAT*

Kritická analýza ideologie a diskurzu hnutí

Magisterská diplomová práce

Obor studia: Sociologie-Kulturní antropologie

Autorka: Bc. Zuzana Broskevičová

Vedoucí práce: Mgr. Martin Fafejta, Ph.D.

Olomouc 2018

Prohlašuji, že jsem magisterskou diplomovou prací na téma *Status zvířat v kontextu hnutí za osvobození zvířat* vypracovala samostatně a uvedla v ní veškerou literaturu a ostatní zdroje, které jsem použila.

V Olomouci dne 24. 3. 2018

Podpis

Poděkování

Mé poděkování patří Mgr. Martinu Fafejtovi, Ph.D., za odborné vedení diplomové práce, cenné rady a připomínky k tématu.

Anotace

Jméno a příjmení:	Bc. Zuzana Broskevičová
Katedra:	Katedra sociologie, andragogiky a kulturní antropologie
Obor studia:	<i>Sociologie - Kulturní antropologie</i>
Obor obhajoby práce:	<i>sociologie</i>
Vedoucí práce:	Mgr. Martin Fafejta, Ph.D.
Rok obhajoby:	2018

Název práce:	Status zvířat v kontextu hnutí za osvobození zvířat
Anotace práce:	<p>Tato teoretická diplomová práce analyzuje postavení a způsoby interpretace zvířat v současné společnosti. V kritické perspektivě popisuje, jakými významy jsou zvířata konstruována v „západní“ společnosti a v kontextu ideologie hnutí za osvobození zvířat. První část práce reflektuje sociologické studium lidských vazeb se zvířaty. Autorka této práce popisuje symbolickou rovinu interpretace zvířat ale i jejich faktické postavení v rámci sociokulturního a ekonomického kontextu. Druhá část práce uvádí čtenáře do tématu sociologického pojetí sociálních hnutí. Hlavní pozornost je věnována kritické analýze ideologií a diskurzů sociálních hnutí, která hájí zájmy zvířat. Jednotlivé obhajoby se dotýkají tématu osvobození zvířat, ale vycházejí ze specifických ideových základů a využívají odlišné výkladové rámce statusu zvířat, kterými se snaží proměnit stávající lidské vazby se zvířaty.</p>
Klíčová slova:	Zvířata, lidsko-zvířecí vztahy, kritický přístup, sociální hnutí, ideologie, diskurz
Title of Thesis:	The Status of Animals in the context of the Animal Liberation Movement

Annotation:	This theoretical thesis analyzes the position and ways in which animals in contemporary society are interpreted. The thesis is dealing with meanings which construct image of animals in the “Western” society and in the context of the ideology of the Animal Liberation Movement in a critical perspective. The first part reflects sociological research of human ties with animals. The author of this thesis describes the symbolic level of interpretation of animals but also their factual position within the socio-cultural and economic context. The second part of the thesis introduces a reader to the topic of the sociological conceptualization of social movements. Main attention is paid to the critical analysis of ideologies and discourses of animal advocacy movements. Each advocacy deals with animal liberation but each is based on specific ideological foundations and use different interpretative frameworks for the status of animals in order to transform existing human ties with animals.
Keywords:	Animals, human-animal relations, critical approach, social movements, ideology, discourse
Názvy příloh vázaných v práci:	
Počet literatury a zdrojů:	97
Rozsah práce:	90 s. (146 340 znaků)

Obsah

Úvod.....	7
1 Zvířata v sociologii	9
1.1 Kritické studium zvířat a sociálních hnutí.....	13
2 Zvíře jako sociální konstrukt	17
2.1 Kulturní determinace role zvířat.....	17
2.2 Sociálně vyjednávané identity	20
3 Zvíře jako věc, komodita, majetek	23
3.1 Speciesismus jako forma sociální diskriminace	23
3.2 Historické kořeny postavení zvířat.....	28
3.3 Komodifikace zvířat	31
4 Sociální hnutí v sociologické perspektivě	36
4.1 Nová sociální hnutí	37
5 Hnutí za osvobození zvířat	40
5.1 Ideová fragmentarizace hnutí.....	41
6 Animal welfare hnutí.....	44
6.1 Utilitaristický základ argumentace.....	44
6.2 Institucionalizovaná ideologie v praxi a její limity	47
6.3 „Šťastná“ zvířata vs. „Šťastní“ spotřebitelé	53
7 Hnutí za práva zvířat.....	60
7.1 Imperativ abolicionismu a zvířecích práv	60
7.2 Práva zvířat jako liberální projekt	65
7.3 Cestou individualizace odpovědnosti.....	70
8 Radikální obhajoba zvířat.....	76
8.1 Critical Animal Studies	78
Závěr	80
Seznam literatury	83

Úvod

Tato diplomová práce se zaměřuje na kritickou reflexi pojetí zvířat v lidské společnosti. Ze sociologické perspektivy analyzuje současné postavení a způsoby interpretace zvířat v sociokulturní, ekonomické a politické rovině. Člověk je strůjcem osudu zvířat domácích, domestikovaných i volně žijících v přírodě. Zvířata do určité míry odolávají lidským zásahům do jejich životů, ale často jim chybí kompetence nezbytné k úniku z antropocentrického systému. Ve společnosti dochází nejen k individuálnímu násilí v podobě týrání zvířat, ale i k jeho institucionalizovaným formám. Zvířata jsou v masách využívána pro užitek člověka organizovanými praktikami. Vzhledem k jejich institucionalizované podobě je společnost chápána v každodenním životě jako samozřejmé, na rozdíl od individuálních aktů krutosti a násilí vůči zvířatům. Na obranu zájmů zvířat se ve společnosti kolektivně organizují jedinci, kteří se snaží re-konstruovat současné lidské vazby se zvířaty. Vyjednávají s politiky, podnikateli a samotnou společností vizi etického zacházení se zvířaty.

Cílem této diplomové práce je analýza výkladových rámců statusu zvířat a způsobů reprezentace zvířecích zájmů „zdola“. Pro hlubší porozumění sociálním hnutím, která hájí zájmy zvířat, se první část práce věnuje reflexi dosavadního sociologického bádání v oblasti lidsko-zvířecích vztahů. V kritické perspektivě je popsán současný stav i historické kořeny postavení zvířat v „západní“ společnosti. Česká sociologie doposud nevěnovala příliš teoretické a empirické pozornosti zvířatům a obhajobě jejich zájmů. Za hranicemi České republiky jsou však zvířata zahrnována do sociálních a kritických analýz společnosti. Reflexe přístupu „západní“ společnosti ke zvířatům je zvolena z důvodu dostupných zahraničních evropských

a severoamerických zdrojů, které v práci využívám. Navíc český sociologický i veřejný diskurz se spíše hlásí k takzvanému „Západu“.

Druhá část práce se zaměřuje na sociologické studium sociálních hnutí. Na úvod jsou krátce vymezeny jejich základní znaky v sociologické teorii. Konceptualizace hnutí v Evropě a ve Spojených státech amerických se vyvíjely a výrazně proměňovaly zejména od 60. let 20. století. V kontextu obhajoby zvířat jsou následně analyzovány různorodé interpretace zvířat uvnitř hnutí. Tato část práce se zaměřuje na kritickou analýzu ideových základů a diskurzů jednotlivých obhajob, které vycházejí ze specifických filozofických, sociokulturních a politických přesvědčení.

1 Zvířata v sociologii

Ve společnosti nežijí pouze lidé, ale i ostatní zvířata.¹ Dělíme se s nimi o zdroje potravy a sdílíme společně sociální a fyzické prostory. Zatímco některá zvířata jsou chována pro potravu a zábavu, jiná žijí v teple domovů lidí. Mimo-lidská zvířata jsou dnes neodmyslitelnou součástí lidské společnosti.² Významně ovlivňují sociální, kulturní i psychický život člověka (Murphy, 1995). Souběžně lidé intenzivně determinují život zvířat na planetě. V důsledku ekonomické expanzivní činnosti jsou narušovány přirozené ekosystémy. Lidské společnosti připisují jednotlivým druhům zvířat různorodé významy, na základě kterých s nimi jednají. Navíc od 19. století se vznikem ochranářského hnutí se stala zvířata předmětem morální, právní a politické diskuse. Svět lidí a sféra přírody, kde zvířata běžně řadíme, spolu vzájemně interagují a působí na sebe. Příroda neexistuje někde vně společnosti, nýbrž je její integrální součástí.

¹ Biologická klasifikace rozlišuje v českém jazyce pojmy zvířata a živočichy. Do kategorie zvířat jsou řazeni pouze obratlovci, zatímco pod termín živočichové spadají i bezobratlí. Nicméně v této práci budu dále užívat pouze termín zvíře jako ekvivalent anglického „animal“, který je zvučnější a používanější v běžném jazyce. Většina využitých odborných zdrojů je v anglickém jazyce, který nekategorizuje zvířata stejným způsobem. Z kontextu studií tedy ne vždy zřetelně vyplývá, jaké druhy zvířat autor zamýšlí. Navíc v právních úpravách českých zákonů na ochranu zvířat jsou tyto termíny zaměňovány a používány nejednoznačně (Müllerová, 2014). Nejednotnost používání terminologie v praxi je dalším důvodem proč nebudu využívat zmíněnou kategorizaci.

² Po vzoru zahraničních studií o zvířatech se v práci zběžně objevuje přídomek mimo-lidský z důvodu nabourávání tradiční představy dichotomie člověk-zvíře. Toto pevné dělení nejen zastihuje, že člověk patří do kategorie zvířete, ale také legitimizuje zastaralé vnímání ostatních zvířat. Překlad anglického pojmu non-humans jsem převzala od Terezy Vandrovcové z knihy *Zvíře jako pokusný objekt: sociologická reflexe* (Vandrovcová, 2011).

Úlohou současné sociologie jako vědecké disciplíny o společnosti je tyto průniky přírodního světa s tím sociálním kriticky reflektovat a studovat. Ulrich Beck (1986) svým dílem *Riziková společnost* legitimizoval na poli zkoumání společnosti předmět studia environmentální sociologie. Tereza Vandrovcová (2011) však upozorňuje, že jeho dílo vykazuje známky antropocentrického pohledu na svět. Zabývá se mimo jiné přírodními procesy ohrožující pouze lidskou populaci. Avšak nejedná se o komplexní analýzu negativních dopadů pro lidské i mezidruhové soužití. Navíc Torvey (2003) problematizuje teoretickou konceptualizaci zvířat v samotné environmentální sociologii. Ta má tendence zahrnovat všechna zvířata do kategorie „divoké“ přírody a přehlíží roli domácích a domestikovaných zvířat v sociálním světě člověka.³ Zatímco životnímu prostředí je v druhé polovině 20. století věnována značná pozornost v rámci oboru, zvířata zůstala pro sociologii mimo širší vědecký zájem až do konce 20. století (Sanders, 2006). V této souvislosti Tovey (2003, s. 197) podotýká „*Při čtení většiny sociologických textů, člověk by nikdy nezjistil, že společnost je osídlena mimo-lidskými i lidskými zvířaty.*“

Ačkoli jsou mimo-lidská zvířata součástí sociálního života člověka, nelze pochybovat, že lidé se od ostatních zvířat v mnoha ohledech liší. Lidský druh se v průběhu dějin vyvinul v dominantní tvory na Zemi díky své inteligenci, tvořivé síle a jiným kompetencím.

³ „*„Domestikovaná‘ zvířata si zachovávají tendenci k tomu zůstat divokými a musí být držena v nějaké formě zajetí, zatímco ‚domácím‘ zvířatům (hospodářským zvířatům, pracovním zvířatům a domácím mazlíčkům) může být povoleno určité množství autonomie nebo důvěry v jasně vymezených podmínkách kontroly.*“ (Tovey, 2003, s. 202)

Právě sociální vědy vznikly za účelem studia lidí. Bylo proto nezbytné si jasně vymezit předmět bádání. Přičemž cesta odlišení od ostatních zvířat byla legitimní, jelikož měla historicky filozofické zakotvení (Redmalm, 2013, s. 25). Filozofové se od antiky po staletí zabývali otázkou, co odlišuje člověka od ostatních zvířat. Karteziánské duální chápání společnosti a přírody, lidí a zvířat dominovalo v akademickém prostředí do druhé poloviny 20. století (Hobson-West, 2007). Sociologie si také zachovala koncepci sociálního, která je zaměřena pouze na člověka. Klasikové jako Karl Marx, Max Weber, Émile Durkheim a George Herbert Mead se ve svých teoriích jen okrajově zabývali zvířaty. Oddělení lidí od zvířat na psychické a sociální úrovni hrálo i u nich klíčovou roli (Redmalm, 2013; Sanders, 2006).

Někteří zahraniční sociologové se již dříve snažili upozorňovat na potřebu zkoumání mezidruhových vztahů a role zvířat ve společnosti (srov. Bryant, 1979; Arluke, 1988). Přesto přítomnost zvířat a jejich teoretický význam byl v sociálních vědách dlouho přehlížen. O jejich neviditelnosti v sociologické teorii vypovídá samotná absence dialogu o jejich zahrnutí do sociálních analýz. Arnold Arluke (2002) se skepsí vzpomíná, jak apaticky a s neporozuměním reagovali kolegové na snahy prosadit studium zvířat v sociologii. Spíše než pobuřující, byly tyto tendence ignorované a nepředstavitelné. Arluke ke kritice těchto postojů navíc dodává, že v jiných sociálních vědách, například v antropologii, se téma zvířecích studií naopak setkalo se znatelnějším úspěchem.

Navzdory názorovým neshodám došlo k etablování nového oboru Animal Studies, dále také AS, který je rozvíjen v zahraničí na půdách fakult humanitního zaměření a dalších vědeckých institucí. V počátcích měly velkou zásluhu na rozvoji nové oblasti studia publikační platformy jako Anthrozoos: Multidisciplinary Journal of The Interactions of People

& Animals (1987), the Society & Animals Journal (1993) a založení sekce Animals and Society v rámci American Sociological Association v roce 2002 (Vandrovcová, 2011).

Můžeme se pouze domnívat, zda stoupající zájem veřejnosti o otázky živočišného průmyslu, vivisekce a jiného využití zvířat pro lidský užitek ovlivnilo nejen ochranářské hnutí, ale i směřování akademického výzkumu (Hobson-West, 2007). V tomto ohledu Clinton R. Sanders (2006) zmiňuje několik hlavních témat rezonujících u sociologů jako například oblast sociálních hnutí zaměřujících svou agendu na zvířata, zkušenosti pracovníků se zvířaty a experimentátorů, vztahy s domácími „mazlíčky“ a jiná. V České republice teprve v posledních pár letech proniká studium lidsko-zvířecích vztahů do akademického prostředí sociálních a humanitních věd. Studenti z různých oborů se zabývají mimo-lidskými zvířaty v rámci svých bakalářských a magisterských diplomových prací.⁴ V České republice se konalo také několik konferencí týkajících se práv zvířat z perspektivy sociologie, práva a filozofie a pozice mimo-lidských zvířat v sociálních vědách.⁵ Nicméně kritické studium mocenského rozměru vztahu člověk-zvíře zde na akademické půdě sociálních věd až na výjimky absentuje (Vandrovcová, 2017).

Přestože budu v této práci vycházet primárně z prací sociologů a filozofů, je nutno zdůraznit, že AS je interdisciplinární obor. Studium zvířat v lidské společnosti se neomezuje pouze na poznatky se sociologie, nýbrž také z psychologie, antropologie, politologie, filozofie,

⁴ Bližší přehled najdete na stránce *Animal Studies* [online]. [cit. 2018-03-2]. Dostupné z: <http://humanimal.cz/texty.html>.

⁵ *Animal Studies* [online]. [cit. 2018-03-2]. Dostupné z: <http://humanimal.cz/konference2.html>

historie a z dalších humanitních i přírodních věd. Tento rozvíjející se obor se zabývá studiem vztahu člověk-zvíře v celé své komplexnosti (Vandrovcová, 2011).

V následující kapitole se pokusím nastínit základní perspektivy sociologického studia zvířat a s nimi spjatých hnutí. Na pozadí charakteristiky dosavadního bádání usiluji o vyjasnění teoretického rámce této práce a mé hodnotové pozice.

1.1 Kritické studium zvířat a sociálních hnutí

Vyjmutí zvířat ze sociálně vědních analýz má pro některé autory opodstatnění. Uznání lidské exkluzivity umožnilo vznik různých vědeckých disciplín a přineslo nové poznatky o sociálním životě člověka jako tvora specificky společenského (Cudworth, 2015). Sociální vědci studující marginalizované skupiny se navíc obávají, že analýza lidsko-zvířecích vztahů a jejich mocenského rozměru může oslabit výzkum strukturálních nerovností mezi lidmi (Arluke, 2002).

V této souvislosti Erika Cudworth (2015) zmiňuje dvě teoretické perspektivy oponující výše zmíněným argumentům. Část zastánců studia zvířat v sociologii zdůrazňuje, že větší reflektování mezidruhové dimenze naopak může odhalit mnoho nového o nás lidech, co bylo doposud přehlíženo. Jde o přístup, který pojímá mimo-lidské tvory jako sociologicky relevantní, ale nepřiznává jim roli sociálních aktérů. Pro ilustraci si můžeme připomenout výzkumy, které objevily, že týrání mimo-lidských zvířat může být úzce propojeno s útlakem zranitelných lidských skupin. Krutost vůči zvířatům byla v určitých případech spojena se zkušenostmi páchání domácího násilí a sexuálního zneužívání žen a dětí (Ascione, Weber & Wood, 1997).

Druhý tábor argumentuje, že mimo-lidská zvířata si zaslouží úvahu sama o sobě. Arluke a Sanders (1996) ve svých výzkumech ukazují sociální význam zvířat v rámci interakcí a vztahů ve společnosti. Z jejich pohledu lze mnoho zvířat považovat za důležité spolu-konstruktéry sociálního života. Optikou této perspektivy, pokud sociologové zaměří svou pozornost na mimo-lidská zvířata jako autonomní subjekty, sociální vědy mohou být obohaceny o hlubší porozumění interakcím člověk-zvíře, mezi zvířaty, stejně jako mezi lidmi (Arluke & Sanders, 1996, s. 57). Zastánci takového přístupu navrhuji revidování konceptu sociální. Nemá být výhradně doménou lidí, nýbrž má zahrnout i ostatní zvířata. Převážně pak domácí a domestikovaná zvířata, která jsou součástí naší každodenní sociální reality.

Podle Cudworth (2015) tuto perspektivu charakterizuje kritický přístup, který problematizuje roli zvířat v současné společnosti a kriticky reflektuje mezidruhové vztahy v politických, ekonomických a sociokulturních kontextech. Lidské vazby se zvířaty vznikají v kontextu mocenské dominance člověka ve společnosti. Proto si sociologové všimají a kriticky analyzují nerovnost postavení mimo-lidských zvířat a lidí ve společnosti. Studují sociální instituce a procesy utvářející lidsko-zvířecí vazby jako soustavy vztahů moci a nadvlády. Dekonstruují hegemonné diskurzy a „přirozené“ představy o zvířatech, které jsou historicky a kulturně podmíněné (srov. Nibert, 2013; Yates, 2004; Cole & Stewart, 2014).

Kritická perspektiva v sociologii se zrodila z tradice Frankfurtské školy a její reflexe společnosti a vědeckého poznání. Poznatky generované kritickou teorií zpravidla neusilují o hodnotovou nezájatost. Naopak záměrně nabourávají normalitu, status quo, sociální reality v duchu emancipačních snah. V souvislosti s kritickým přístupem v sociologii Burawoy (2005) argumentuje, že kritická sociologie představuje svědomí oboru, jelikož

kriticky reflektuje dosavadní vědění, tedy teorie a metody profesionálních sociologů, kteří produkují instrumentální poznatky a do určité míry konzervují pole výzkumu. Z jeho pohledu má kritická sociologie nabourávat morální základy sociologického poznání a nacházet sociální sféry, o kterých se mlčí či jsou zatížené předsudky ze strany sociálních vědců. V návaznosti na Burawoye, zahrnutí studia zvířat do sociologických studií lze považovat za příklad kritické intervence dosavadního výzkumného zájmu profesionální sociologie.

Jak si ukážeme v druhé části práce, perspektivy uvnitř hnutí obhajující zájmy zvířat jsou v cílech a strategiích značně fragmentarizované. Pro pochopení obhajoby zvířat „zdola“ je nutné kriticky komparovat jednotlivé myšlenkové proudy a jejich diskurzy. Zároveň musí být daný aktivismus zasazen do konkrétního sociokulturního, politického a ekonomického kontextu. V rámci nich obhajující artikuluje své politické jednání a požadavky, a souběžně se snaží danou situaci proměnit (srov. Yates, 2004; Wrenn, 2012). Z toho důvodu se první část práce zabývá studiem zvířat a jejich postavením v současné společnosti. Dle mého názoru, jestliže se snažíme porozumět ideovým východiskům sociálních hnutí, musíme se nejdříve seznámit se sociálními podmínkami, které se snaží aktéři transformovat. Porozumění současné situaci zvířat v lidské společnosti bude zasazeno do kritického rámce, jak bylo výše naznačeno. V následujících kapitolách budou reflektovány mimo jiné poznatky problematizující dosavadní dominanci lidského druhu nad ostatními zvířaty, tedy kriticky reflexivní a hodnotově zabarvené. Kritické studium zvířat odhaluje mocenské pozadí lidsko-zvířecích vztahů a poskytuje důležitý zdroj informací pro aktivisty a aktivistky bojující proti útlaku zvířat.

Jistě se najde v řadách akademiků mnoho nesouhlasných hlasů s teoretickými východisky kritického studia mimo-lidských zvířat a sociálních hnutí. Podle Sayerse (Sayers in Carroll, 2013) základním rysem lidského druhu je sdílení kompetencí spjatých s užíváním jazyka a s vytvářením významů v symbolických interakcích. Díky nim mohou lidé měnit sebe, sociální vztahy i prostředí, a tedy transformovat způsoby jednání a myšlení v konkrétním čase. Ostatním zvířatům chybí tyto síly pro potencionální změny, a proto se nemohou osvobodit a stát se něčím novým. Můžeme tedy mluvit o útlaku a osvobození tvorů, kteří se v mnoha schopnostech člověku nevyrovnají? Nebude obhajoba tím pádem vždy mocenská, jelikož hovoříme za ně a nemáme možnost zohlednit perspektivu subjektu? A je opravdu vhodné, aby bylo akademické prostředí „znečišťováno“ hodnotovými a politickými nánosy? Pro tuto práci bude důležité tato problematika místa taktéž reflektovat a pokusit se otevřít diskusi, spíše než nabídnout zjednodušené závěry.

2 Zvíře jako sociální konstrukt

Následující dvě kapitoly se soustředí na sociokulturní kontext a symbolickou rovinu pojetí zvířat ve společnosti. Představíme si, jak různé kulturní interpretace a sociální diskurzy konstruují představy lidí o zvířatech. Právě tyto diskurzy se snaží hnutí za osvobození zvířat de-konstruovat a proměňovat. Analýza kulturní hierarchizace zvířat a sociální povahy identity zvířete, umožní hlubší porozumění odlišným výkladovým rámcům statusu zvířat uvnitř hnutí a specifickým způsobům reprezentace jejich zájmů.

2.1 Kulturní determinace role zvířat

Jednotlivé představy o zvířatech se v různých kulturách liší. V některých kulturních areálech mimo-evropských společností plní zvířata symbolické funkce v rámci religiozity. Podle antropologa Claude Lévi-Straussa (1996) kategorizace přírody a zvířat v mýtech domorodých společností paralelně zrcadlí principy jejich sociálního řádu. Tvrdí, že domorodá společenství významově syntetizují svět přírodní s tím sociálním, zatímco „západní“ společnosti oddělují oba světy od sebe a nahlíží na jejich fungování specificky. Mary Douglas (1966) ve svých studiích také zachycuje symbolickou roli zvířat v různých náboženských představách, která jsou buďto adorována jako posvátná nebo tabuizována jako nečistá. Klasifikace zvířat v rámci kulturních a náboženských systémů se pojí se specifickými významy, které jsou zvířatům připisována. Od těchto interpretací se odvíjí jejich role ve společnosti, a tudíž způsoby jakými se zvířaty lidé zachází.

Kulturní významy připisované zvířatům „západní“ společností do určité míry souvisí s druhovým dělením zvířat moderní vědou. Zvířata

nepředstavují homogenní skupinu. Jejich postavení se v rámci jednotlivých společností může velmi lišit v závislosti na příslušnosti k určitému živočišnému druhu. Tyto kulturní interpretace jsou úzce spjaté s jazykem (Stibbe, 2001, s. 4). Prostřednictvím jazyka připisujeme jednotlivým živočišným druhům různé role ve společnosti. Přičemž mimo-lidská zvířata jsou primárně definována podle vnímané užitečnosti v rámci vztahů s lidmi. Analýza jejich „užitečnosti“ pro člověka nám pomáhá odhalit, jakou společenskou významnost různé kultury jednotlivým druhům zvířat přiřkládají. Do pomyslné pyramidy společenské významnosti nemusí být některá zvířata ani zahrnuta vzhledem k jejich negativnímu dopadu na společnost. Zvířata, jimž bývá přidělena role „škůdců“, které zastupují například potkani, krysy, slimáci, jsou narušiteli sociálního pořádku (Vandrovcová, 2011). Na rozdíl od hospodářských zvířat nenesou pro lidi žádný užitek. Možná s výjimkou experimentální vědy, která i „škůdce“ kreativně zužitkovává v pokusech pro vědecké nebo komerční účely. Využívání metafory s „škůdci“ v rámci procesů dehumanizace určité kategorie lidí známe z historie. Sociolog Zygmunt Bauman (2003) se zabývá přirovnáním ke škůdcům ve své analýze německého nacistického režimu. Rasistická ideologie Třetí říše se opírala o étos kultivace společnosti. Její zdokonalování mělo probíhat stejným způsobem, jakým zahradník pečuje o zahradu, kterou zbavuje škůdců a plevele.

Specifické postavení zejména v rámci „západní“ kultury mají domácí mazlíčci. Psi a kočky jsou oblíbenými domácími mazlíčky českých domácností. Podle Českého statistického úřadu v roce 2015 měla více než čtvrtina českých domácností (28%) psa a necelá pětina (19 %) kočku, do jejichž zdraví investovali zhruba dvě miliardy korun za rok (ČSÚ, ©2015). Tato kategorie zvířat bývá personifikována na rozdíl od ostatních zvířat.

Domáci mazlíčci mají většinou vlastní jména, jsou rozpoznávané jejich potřeby a zájmy (Vandrovcová, 2011, s. 22-23). Nicméně i na ně je ve společnosti nahlíženo jako na majetek člověka, nikoli subjekt s vlastními právy. V této souvislosti Sanders a Arluke (1996, s. 9) podotýkají „*Být zvířetem v moderní společnosti je spíše otázkou kultury a kolektivního vědomí, než biologie.*“ Hierarchie významnosti a užitečnosti zvířat ve společnosti není proniknutím světa přírody, kde silnější a chytřejší vyhrává. Bylo vědecky dokázáno, že úroveň inteligence prasete je vyšší než psa (Broom & spol, 2009). Přesto konzumace psa je pro řadu lidí nemyslitelná, zatímco prase je primárně chápáno jako užité zvíře pro lidskou spotřebu.

Kulturní představy se významně promítají do každodenní komunikace. British National Corpus (BNC) zkoumala užití slova prase v angličtině v rámci běžného každodenního diskurzu. Výsledky byly založeny na analýze milionu slov z vybraných knih, novin, televizních programů, časopisů a nahrávek běžných konverzací. Výzkum odhalil širokou škálu negativních konstrukcí prasete prostřednictvím jazyka. Základní asociace s prasetem představovaly vlastnosti jako chamtivý, špinavý a nečistotný, sobecký, ignorantský (Stibbe, 2003). V českém jazyce jsou zakotveny velmi podobné symbolické významy prasete (Lurker, 2005). Navíc v obou jazycích reprezentují hospodářská zvířata dehonestující nálepkování člověka formou nadávek a negativních přirovnání (Vandrovcová, 2011).

Přidělování odlišných významů zvířatům je determinováno kulturními představami, které jsou historicky předávány z generace na generaci (Arluke & Sanders, 1996). Nicméně, kulturní interpretace zvířat nejsou statické a univerzální v prostoru a čase. Naopak konstrukce významů je sociálně podmíněná v závislosti na kontextu, v němž se interpretace odehrává. Z pohledu symbolických interakcionistů, sociální realita je reprodukována

a transformována v každodenní sociální komunikaci mezi aktéry. Významy připisované zvířatům jsou utvářeny v rámci sociálních interakcí, skrze které konstruuje společnost různé zvířecí identity. Nicméně v pozadí individuálních mentálních reprezentací stojí také mocenské sociální diskurzy, ať už se jedná o diskurz vědy nebo ekonomický diskurz, který determinuje jednání člověka vůči zvířatům v dané sociální situaci.

2.2 Sociálně vyjednávané identity

Děti v rámci socializace přijímají univerzální představy o světě od významných druhů jako samozřejmé. Jsou vedeny k tomu, chovat se podle obecných kulturních hodnot, norem a pravidel, které strukturují mimo jiné také mezidruhové vztahy. Již ve velmi raném věku je uspořádání lidsko-zvířecího světa vštěpováno nejmladším členům společnosti v rámci procesů socializace. Lidé jsou po celém světě tradičně vychováni ve víře, že jejich vlastní druh je v mnoha ohledech jedinečný a internalizují si panský postoj k přírodě (Yates, 2004). Člověk se již od mládí učí druhovému dělení na my a oni, přičemž přisouzení statusu subjektu a objektu ve společnosti je odvozeno od členské příslušnosti ke kategorii člověka, nebo zvířete.

Cole a Stewart (2014) zkoumají ve svých analýzách proces socializace dětí do mezidruhových vztahů. Na rozdíl od dospělých, děti obvykle připisují zvířeti identitu kamaráda bez ohledu na to, zda se jedná o kočku nebo ovci. Podle autorů je pro úspěšnou socializaci dětí nutné, aby se naučily různými způsoby objektivizovat zvířata. Prostřednictvím institucí rodiny, vzdělávání a hromadných sdělovacích prostředků jsou děti socializovány do struktur dominance člověka nad přírodou a zvířaty. K tomu jsou využívány různé dětské hry, hračky nebo potravinářské produkty, které normalizují konzumaci zvířat. V některých školách probíhají také specializační programy jako je vivisekce nebo vylíhnutí kuřat v učebně.

Člověk se od malička učí škále významů spjatých s různými sociálními prostředními. Zjišťuje, že kuň může být v určitém kontextu sportovní závodník a zároveň přítel, prostředek zisku, nebo potravou. Výrazným příkladem různorodých interpretací v závislosti na kontextu, v němž je identita zvířete definována, představují domácí mazlíčci. Pro majitele hraje pes roli nepostradatelného člena rodiny se specifickými potřebami jako má člověk (Kruse, 2002, s. 377). Nicméně v prostoru experimentální laboratoře se pes stává naopak nahraditelným experimentálním objektem na dočasné použití. Dochází k přisouzení nové identity. Z domácího mazlíčka se stává laboratorní zvíře. Proměna zvířete v objekt výzkumu znamená radikální transformaci jeho individuality. K tomu dochází za strany pracovníků prostřednictvím racionalizace experimentů jako nezbytných pro pokrok, potlačení emocí a pozměněného vnímání zvířat jako vědeckých nástrojů k dosažení vytyčených cílů (Vandrovcová, 2011, s. 75). Nová identita zvířete je tak sociálně konstruována v souladu s diskurzem vědy, který legitimizuje instrumentální využívání zvířat ve jménu vědeckého poznání a pokroku.

Část environmentálních sociologů chápe celou přírodu jako do jisté míry sociálně konstruovanou skrze významy, které jí společnost připisuje. Tyto významy jsou odvozeny od sdílených kulturních hodnot a představ o světě, na základě kterých lidé přírodu vnímají a zachází s ní v každodenní sociální realitě (Hannigan, 2006). V užším pohledu lze nahlížet samostatně na zvířata jako na sociální konstrukty (srov. Arluke & Sanders; 1996, Yates, 2004). V souvislosti se sociálně podmíněným definováním zvířat hovoří psycholog Herzog (1988) o morálním nálepkování. Přisouzené nálepky odráží pohled lidí na účel a roli zvířat, kterou podle nich mají zastávat v různých oblastech lidského života. Herzog dále tvrdí, že rozdělování mimo-lidských tvorů na „dobré“ a „špatné“ v jednotlivých sociálních sférách praxe ovlivňuje, jak se lidé ke zvířatům chovají a jaké emoce vůči nim pociťují.

Sociologové samozřejmě nezpochybňují fyzickou existenci zvířat, ale ve svých studiích poukazují, jak různé sociální situace produkují rozmanité diskurzy o zvířatech (Vandrovcová, 2011, s. 73). Ty mohou odpovídat radikálně odlišným trajektoriím myšlení a jednání. Významy připisované zvířatům jsou tedy sociálně determinované v závislosti na kontextu, ve kterém dochází k interpretaci.

3 Zvíře jako věc, komodita, majetek

Jelikož zasazují tuto práci do kritického přístupu, je nutné de-konstruovat hegemonní sociální diskurzy a procesy, které reprodukují a legitimizují současné postavení zvířat v lidské společnosti. Krátký vhled do bádání kořenů a projevů lidské dominance nad zvířaty nám také pomůže osvětlit, proč nějaké hnutí na ochranu zvířat vůbec vzniklo.

3.1 Speciesismus jako forma sociální diskriminace

Můžeme identifikovat různé distinkce mezi lidmi a ostatními zvířaty. Nicméně základní diferencí, která bývá v sociální realitě výrazně manifestována, je příslušnost k jinému živočišnému druhu. Zvířata nesdílejí s člověkem základní esenci, která dělá člověka člověkem, tedy příslušnost k lidskému rodu. Tato diference je pro každodenní život aktérů a jejich mocenské postavení ve společnosti zcela určující. Představa, že člověk žije celý život v kleci, ve které nemůže ani roztáhnout ruce, je jistě pro většinu lidí nepřijatelná. Přesto u zvířat mnohdy takové životní podmínky akceptujeme, nebo ignorujeme. Nepříslušnost k lidskému rodu může být pojímána v sociologické perspektivě jako forma sociálního znevýhodnění. V této souvislosti Katy Peggs (2012, s. 36) připomíná, že sociologie většinou oponovala biologickému výkladu pohlaví nebo rasy, jenž se snažil vysvětlovat nerovnosti mezi lidmi. O zpochybnění biologického diskurzu o přirozené nerovnosti mezi lidmi a ostatními zvířaty se zasloužila již mnohem méně.

Šmausová (1999, s. 433) ve své stati o sociální konstrukci konceptu rasy argumentuje „*Biologické pojmy nikdy nepřecházejí do každodenního, politického nebo společenského diskurzu bez předchozí hodnotové interpretace.*“ Z jejího pohledu, přejímání biologických klasifikací do společenských věd, s sebou

nese značné úskalí v rámci neutrality a deskripce. Přestože Šmausová hovoří o kategorizaci v rámci lidského druhu, její teoretické předpoklady lze aplikovat na ideologicky zatížené třídění zvířat jako poddruh lidí. Odvolání se na biologickou dimenzi rozdílů mezi lidmi a ostatními zvířaty hraje důležitou roli v rámci tvorby sociálních interpretací. Tyto odlišnosti jsou interpretovány jako přirozené, neměnné a determinující dominantní roli lidí a instrumentální roli zvířat ve společnosti. Biologická diferenciacie lidského rodu a ostatních zvířat také není hodnotově neutrální v rámci každodenního, politického nebo společenskovedního diskurzu.

Nibert (2002) chápe sociální diskurzy o dominanci člověka nad zvířaty odvolávající se na rozdíly biologického původu jako důsledek speciesismu. Ten charakterizuje jako ...

„... ideologii, systém víry, který legitimizuje a inspiruje předsudky a diskriminaci, a který je diskurzivně a materiálně vytvořen v rámci kulturních procesů a v institucionalizovaných prostorech, prostřednictvím nichž jsou zvířata vykořisťována a utlačována – zoo, experimentování na zvířatech, lov, chov a jatka“ (Nibert, 2002, s. 17).

Speciesismus lze interpretovat jako druhový rasismus, neboli kolektivně sdílený a internalizovaný předpoklad lidské nadřazenosti nad ostatními zvířecími druhy, který strukturuje mezidruhové vztahy. Tato ideologie produkuje ve společnosti mocenský diskurz o podřadném postavení zvířat, jenž slouží k legitimizaci zabíjení a využívání zvířat pro lidské účely v rámci každodennosti. Společnost tak na zvířata nahlíží primárně jako na objekty bez vlastních zájmů a potřeb. V této souvislosti Yates (2004) dodává

„Mimo-lidská zvířata se běžně považují za "užitečné přírodní zdroje", poškozování jejich zájmů je sociálně podmíněné a bylo historicky ospravedlňováno prostřednictvím filozofických, teologických a sociálních diskurzů a praktik.“⁶

Původně je termín speciesismus přejat z řad filozofů, kteří obhajují zavržení druhového rasismu a zahrnutí zvířat do etického rámce lidského jednání (srov. Peter Singer, 2001; Tom Regan, 1983). Jako první jej použil psycholog Richard Ryder v roce 1970, který viděl v zacházení se zvířaty spojitost mezi rasismem a sexismem. Podle jeho názoru fungují všechny tři diskriminace na bázi sociálně konstruovaných předsudků, které by měly být předmětem etické a právní diskuse (in Singer, 2001). Ryder (2000) v této souvislosti dodává, že drtivá většina lidí se stává „speciesistou“ již v raném dětství, tedy ještě dříve, než je lze považovat za eticky uvědomělé sociální a morální aktéry. Být speciesistou znamená legitimizovat diskriminaci mimo-lidských zvířat, tedy například jejich konzumaci, z důvodu jejich nepříslušnosti k lidskému druhu. Filozof Peter Singer, ve své knize *Osvobození zvířat*, původně z roku 1975, objasňuje souvislosti mezi jednotlivými útlaky.

„Rasisté porušují zásadu rovnosti tím, že kladou větší váhu na zájmy členů své vlastní rasy tam, kde dochází k rozporu mezi jejich vlastními zájmy a zájmy jiné rasy. Sexisté porušují zásadu rovnosti ve prospěch zájmů svého vlastního pohlaví. Stejně tak lidé druhově nadřazení dovolují, aby zájmy příslušníků jiných druhů byly podrobeny zájmům jejich vlastního druhu. Model je stejný v každém případě.“ (Singer, 2001, s. 24)

⁶ Jelikož nelze určit konkrétní strana citace, odkazuji zde čtenáře na internetové stránky. Stejný způsob odkazování se objevuje v práci ještě jednou v souvislosti s citací z práce sociologa Beirne. Následně již neopakuji tento krok ze stylistických důvodů. Yates, R. (2004). Dostupné z: <http://rogeryatesphd.blogspot.cz/>

Mechanismy sociálních útlaků jsou studovány v sociálních vědách intersekcionalně. Tedy teoretickým přístupem, který de-konstruuje sociálně utvářené kategorie jako gender, třída, etnicita, zvíře a identifikuje mezi nimi sociální souvislosti. Analýza podobností mezi jednotlivými formami lidské dominance, jejich zdrojů a mechanismů, může pomoci odhalit hegemonní diskurzy, které se podílejí na sociální konstituci zmíněných kategorií. Intersekcionalita tak slouží jako teoretický rámec a analytický nástroj pro pochopení nerovností ve společnosti a může být využita také pro interpretaci lidsko-zvířecích vztahů (Taylor & Twine, 2014).⁷

Stejně jako jiné druhy rasismu, ideologie lidské nadřazenosti nad zvířaty determinuje postoje a způsoby jednání člověka. Speciesismus se projevuje v mnoha sférách lidské činnosti v individuální i institucionální rovině. Z běžného sociologického pohledu představují každodenní formy druhového rasismu sociální normy. Individuální projevy jako konzumace zvířat, návštěva zvířecích závodů nebo cirkusů představují všeobecně přijímané vzorce chování. Institucionalizované prostory a způsoby jednání se zvířaty za zdmi velkochovů či vědeckých laboratoří jsou i dnes společensky akceptované. Jsou to organizované praktiky, v rámci nichž je rutinní až násilné využívání zvířat interpretováno jako racionální jednání instrumentálně orientované na cíl, kterým je uspokojení potřeb člověka (Yates, 2004).

⁷ Linda Kalof, Amy Fitzgerald a Lori Baralt (2004) zkoumaly asociace mezi násilím a sexem, ženami a zvířaty. Zaměřovaly se na sexuální a násilný rozměr loveckého diskurzu v loveckých časopisech. V rámci teorie navazovaly na tradici propojení lovu se sexem, která stojí na přesvědčení, že v loveckém diskurzu hraje významnou roli logika dominance. Autorky zjistily, že lovci interpretují činnost lovu jako legitimní, jelikož lovená zvířata a zneužívané ženy se aktivy „dobrovolně“ účastní.

Ideologie lidské nadřazenosti se také znatelně promítá do samotných vědních disciplín jako například dříve diskutovaná neviditelnost zvířat v sociologii. V tomto kontextu sociolog a kriminolog Piers Beirne (1995) kritizuje „speciestický“ přístup studia kriminality a násilí. Pokud stojí zvířata v centru zájmu kriminologických teorií a empirie, vždy s ohledem na lidské potřeby a problémy. Nemají roli subjektů dostatečně respektovaných pro samostatné studium. Beirne zároveň nepopírá, že existuje značná část legislativy, která specifikuje a postihuje různé zločiny proti zvířatům. Nicméně říká, že sociologie a kriminologie by měly zásadně překračovat sociální prostor nelegálních praktik vytýčených dosavadními zákony.

„Nerovnoměrné zacházení se zvířaty jako pouhými objekty v literatuře sociologie a kriminologie je trapným odrazem toho, jak je zacházeno rutinně s masami zvířat ve velkochovech, výzkumných laboratořích, zoologických zahradách a akváriích, a jak jsou také zobrazovány jako položky oděvů a někdy i jako domácí mazlíčci. Zvířata jsou používána a zneužívána lidmi mnoha podobnými způsoby a pro mnohé ze stejných vykořisťovatelských důvodů, jako muži, kteří utlačují ženy a bílí diskriminují osoby jiné barvy.“ (Beirne, 1995) ⁸

Kritičtí sociologové problematizují druhově nadřazené sociální vztahy, diskurzy a praktiky, jelikož legitimizují a kulturně reprodukují společenské představy o morální nedůležitosti mimo-lidských zvířat. Ideologie speciesismu se opírá o existenci nerovnosti v morálním pojetí člověka a ostatních zvířecích druhů. Kořeny této představy můžeme nalézt dávno v minulosti v teologických a filozofických myšlenkách.

⁸ Beirne, P. (1995). The Use and Abuse of Animals In Criminology: A Brief History And Current Review. *Social Justice*, 22(1 (59)), 5-31. Citováno 2. března 2018. Dostupné z <https://www.thefreelibrary.com/The+use+and+abuse+of+animals+in+criminology%3A+a+brief+history+and...-a017388387>

Následně si proto představíme vliv filozofických směrů a náboženství na konstrukci panského postoje k přírodě a morálně relevantních rozdílů mezi lidmi a zvířaty. Analýza morálního vymezení mimo-lidských zvířat představuje základní krok k porozumění jejich postavení v lidské společnosti. Zároveň tato kapitola předběžně vyjasní, vůči jakým morálním teoriím se ochránci zvířat kriticky vymezují a na jaké naopak navazují. Nicméně rozboru filozofických východisek hnutí se bude věnovat až druhá část práce.

3.2 Historické kořeny postavení zvířat

Současné postavení mimo-lidských zvířat a lidí ve společnosti lze z části chápat jako historické dědictví náboženských a filozofických směrů, které vymezily morální podstatu příslušnosti k lidskému druhu a k ostatním živočišným druhům. Přičemž patřit do kategorie člověka, znamená mít morální status. Neuznání morálního statusu určitého člověka nebo mimo-lidských zvířat zásadně determinuje, jakým způsobem bude s daným příslušníkem ve společnosti zacházeno.

„Mít morální status znamená být entitou, vůči které mají morální aktéři etické závazky. Jestliže má entita morální status, pak bychom s ní neměli zacházet podle toho, jak uznáme za vhodné, ale máme morální povinnost vzít v úvahu také její potřeby a zájmy.“ (Vandrovcová, 2011, s. 38-39)

V průběhu dějin se různé náboženské tradice a filozofické školy zabývaly ontologií člověka v přímém kontrastu ke zvířatům a přírodě obecně. Položily tak základy rozdílů mezi lidmi a ostatními zvířaty, které byly prezentovány jako morálně významné. Navíc až do druhé poloviny 20. století předurčily moderní epistemologii vědy vycházející z binárních opozic: člověk versus zvíře a příroda versus kultura (Murphy, 1995). Myšlení „Západu“ se historicky opírá o tradici antického Řecka a judaismu

sjednocující se v rámci křesťanství. Oba směry stavěly člověka v hierarchii přírody v rámci pozemského života nad ostatní zvířata. Našly se však i výjimky, které se zaobíraly mimo jiné úctou k zvířatům. Řečtí filozofové Pythagoras, Plútarchós, Porfyrios nebo svatý František z Assisi se řadí mezi myslitele věnující pozornost ochraně zvířat (Chapouthier, 2013, s. 20).

Esencialistické pojetí lidí jako významně se odlišujících v mnoha kvalitách od jiných tvorů na planetě nicméně dominovalo napříč myšlenkovými směry a vyvrcholilo v období osvícenství. Od 17. století se morální status zvířat dostal zcela do pozadí zájmu filozofů a karteziánské myšlení degradovalo mimo-lidská zvířata na pouhé stroje bez duše (srov. Chapouthier, 2013; Vandrovcová, 2011). Tyto myšlenkové směry legitimizovaly nadvládu člověka nad světem zvířat a odvolávaly se na distinkce v rozumu, inteligenci, emocích či záměr Stvořitele, který ustavil lidský rod jako dominantního vládce na Zemi, jenž bude nakládat s ostatními tvory podle svých potřeb (Singer, 2001).

Již dříve zmíněný filozof Peter Singer (2001) je přesvědčen, že postoje předchozích generací ke zvířatům nejsou legitimní, jelikož staví své teorie na náboženských, metafyzických a morálních argumentech, které lze dnes považovat za překonané. Tradiční mýty o zvířatech bez duše byly již mnoha drastickými výzkumy experimentátorů vyvráceny. Ukázaly široké spektrum emocí, které zvířata pociťují, a únikových strategií z dané bolestné situace. Druhová nadřazenost je z pohledu Singera umělý mocenský konstrukt, který má být zavržen, stejně jako dominující antropocentrická teorie v rámci etiky. Peter Singer patří mezi filozofy zastávající názor, aby do centra etického zájmu byla zahrnuta kromě lidí i ostatní zvířata, jelikož mají vlastní zájmy a potřeby stejně jako lidé. Navíc lidský druh sdílí s ostatními zvířaty mnoho společného z biologického, sociálního i psychického hlediska.

S jistou mírou jistoty lze konstatovat, že náboženské argumenty či chápání zvířete jako „stroje“ v rámci vědecké a filozofické epistemologie již nejsou aktuální. Nicméně ve společnosti jsou tyto pozůstatky „tradičního“ myšlení silně zakořeněny. Lidé jsou primárně spojováni s kvalitami jako rozum a duše, inteligence, vůle, zatímco ostatní tvorové jsou primárně viděni jako objekty zkoumání, konzumu, lovu, obchodu či zábavy sloužící k užitku lidí. Tyto představy však nejsou nahodilým kulturním přežitkem dob předešlých, které jsou ožívovány v myslích jedinců. Slovy Yatese (2004) *„Lidské vazby se zvířaty jsou sociálně konstruované, institucionalizované, široce internalizované a kulturně přenášené napříč generacemi.“*

Instrumentální využívání zvířat je dnes legitimizováno ekonomický zájmy a konzumními potřebami člověka. Takové racionálně instrumentální jednání nelze analyzovat bez zohlednění vlivů současného ekonomického systému, který pojímá přírodu jako komoditu. Jak si ukážeme později, přístupy a názory jednotlivých proudů obhajob na problematiku zvířat v širším ekonomickém kontextu se významně rozcházejí. Pro porozumění ideologickým rozporům v hnutí je nyní důležité pokusit se analyzovat pozici zvířete v kapitalistickém systému produkce komodit.

3.3 Komodifikace zvířat

Z pohledu legislativy je zvíře majetkem člověka.⁹ Zvíře zastává status věci, kterou vlastníme a jeho hodnota je udělována z vnější. Jak jsme si nastínili dříve, hodnota zvířete je také sociálně podmíněná a vyjednávaná. V závislosti na individuálním rozhodnutí, jedinci mohou symbolicky přidělit mimo-lidským zvířatům vyšší status. Avšak optikou zákona je zvíře vždy uznáno jako komodita (Gary L. Francione, 2007).

Legislativní i sociální zařazení zvířat do sféry věcí ulehčuje jejich komodifikaci v kapitalistickém systému produkce komodit. Zvířata představují pro současný ekonomický řád obchodovatelnou položku a zdroj zisku. Není pochyb, že od domestikace prvních zvířat lidé k nim přistupovali jako ke svému vlastnictví. V tradičních společnostech sloužila mimo-lidská zvířata také k materiálnímu užítku lidí. Lidé je odjakživa zabíjeli kvůli své ochraně nebo pro potravu. Nicméně, transformace výrobních vztahů a sociální organizace života člověka v 18. století ovlivnila také osudy ostatních živých tvorů. Tržní vazby se rozšířily do všech oblastí života a předmětem směny se stali lidé i příroda.

⁹ „V novém občanském zákoníku nalezneme důležitou novou úpravu týkající se zvířat, totiž vymezení jejich právního statusu jako ne-věcí: Jeho § 494 zní: „Živé zvíře má zvláštní význam a hodnotu již jako smysly nadaný živý tvor. Živé zvíře není věcí a ustanovení o věcech se na živé zvíře použijí obdobně jen v rozsahu, ve kterém to neodporuje jeho povaze.“ ... Podle druhé věty § 494 NOZ živá zvířata nejsou věcmi v právním smyslu, nicméně ustanovení o věcech se na ně budou i nadále aplikovat v téměř plném rozsahu, s výjimkou rozebranou níže. ... Z tohoto pohledu má nové ustanovení význam především v rovině morální a etické. K obdobnému procesu dereifikace zvířat ostatně již došlo nebo dochází v řadě dalších států (např. Rakousko, Německo, Švýcarsko, Polsko, Rusko), a to jako výsledek etického posunu v chápání vztahů lidí vůči ostatním tvorům, kteří jsou na rozdíl od neživých věcí citícími bytostmi.“ (Müllerová, 2014, s. 17-18)

Nibert (2013) chápe současnou povahu vztahu člověk-zvíře jako důsledek historického vývoje uplatňování násilí vůči zvířatům, které zesílilo pod vlivem kapitalistických imperativů. Moderní kapitalisticky orientované společnosti navázaly na tradici využívání zvířat pro lidský užitek, ale zároveň výrazně zvýšily rozsah zabíjení a intenzitu utrpení mimo-lidských zvířat. Komodifikace a průmyslové využívání přírodního světa představují procesy úzce propojeny s imperativem akumulace kapitálu v rámci pozdního kapitalismu. Tržní logika zasahuje kromě obchodu s částmi zvířecích těl i komodifikaci potenciálu zvířat v oblasti zábavy v podobě cirkusů, zápasů, sportu, zoo či lovu. Široké spektrum zvířat je přivedeno do koloběhu finančního kapitálu, ve kterém je na ně nahlíženo jako na vstupy do procesu „výroby“ komodit (Dickens in Tovey, 2003). S komodifikací zvířat souvisí technologické inovace a zvyšování efektivity produkce, jenž jsou zásadní pro fungování kapitalistického ekonomického systému.

Technologický pokrok umožnil živočišnému zemědělství rozvíjet vysoce sofistikované a automatizované postupy výroby (Glenn, 2004, s. 67). Industrializace chovu výrazně změnila život hospodářských zvířat, která se vymanila z dohledu společnosti v celku, a započala střetávání člověka s těmito zvířaty v rozporcované podobě (Tovey, 2003). Život hospodářských zvířat je pod absolutní kontrolou člověka. Ten určuje fyzické podmínky, v jakých budou žít, délku života, manipuluje s reprodukčními schopnostmi zvířat, s plodností, pohlavím a rozmnožováním (Erika Calvo, 2008, s. 42). Cudworth (2015, s. 14) dodává *„Zemědělství hospodářských zvířat a průmysl domácích zvířat představují institucionalizované systémy a soubory výrobních vztahů endemických pro lidskou nadvládu.“* Argumentuje, že násilné využívání zvířat pro lidský užitek dramaticky vzrostlo od 18. století, kdy započal globální systém chovu zvířat, a od 50. let 19. století s rozvojem intenzivního

průmyslového zemědělství. V této době se stal proces zpracování zvířat na maso efektivnější a posunul se způsob produkce k praktikám jatečných fabrik.

Moderní věda poskytla nástroje pro intenzivní podrobení mimo-lidských zvířat v průmyslových velkochovech. Na druhou stranu nelze opomenout, že ekonomický růst a vědecko-technologický pokrok zajistil stabilní materiální blahobyt části lidí v rozvinutých zemích a v mnoha ohledech usnadnil náš každodenní život. Existuje tedy viditelná ambivalence mezi zájmy určité skupiny lidí a mimo-lidských zvířat. Pro jedny pokrok ve výrobních inovacích zefektivňující procesy produkce znamená kvalitnější a bohatší život, pro druhé bolestnější přežívání v zajetí nepřirozeného prostředí. Erika Calvo (2008) podotýká, že způsoby lidské dominance nad životy hospodářských zvířat se postupně proměňují. V některých zemích pokračují legislativní postupy k odstranění části krutých postupů spojených s intenzivním chovem.

„Tyto změny však pouze zlepšují některé hroživě utlačující případy systému, který je založen na vykořisťování zvířat jako potravin. Ať už jsou intenzivně chovaná nebo nejsou, všechna "masová" zvířata jsou přepravována na porážku v podmínkách extrémního nepohodlí po dlouhou dobu - těsně zabalená a podléhá přehřátí, udušení a drcení. Ovce jsou snadno znepokojeny a srdeční záchvaty vedoucí k úmrtí nebo paralýze jsou běžné.“(Calvo, 2008, s. 37)

Jak podotýká profesor práv a obhájce práv zvířat Gary L. Francione (2007), přestože existují v legislativách po celém světě zákony na ochranu zvířat, jejich zájmy jsou respektovány pouze v rozsahu, v němž stále přináší užitek lidem. Kontroverzní chov hospodářských zvířat již řadu let rozpoutává etické a právní diskuse. Nicméně kromě menších změn se v dohledné době

neblíží legislativní zákaz velkochovů, hromadných převozů na dlouhé dálky nebo jatečných fabrik.

S nástupem moderního kapitalismu došlo k reálné aplikaci antropocentrického postoje ve vztazích se zvířaty v enormním měřítku. Zdá se, že kapitalistické imperativy a moderní pokrok měl historicky dominantní vliv na formování statusu zvířat jako komodit a povahu našeho současného vztahu s ostatními zvířaty. S modernizačními procesy ve společnosti úzce souvisel proces racionalizace společnosti, který významně ovlivnil orientaci lidského jednání. Lidé začali jednat s ohledem na instrumentální cíle, zejména ekonomické zájmy. Tento vývoj dokládá historicky rostoucí rozsah zabíjení hospodářských zvířat pomocí technologických inovací a stále širší zahrnování nových druhů zvířat do koloběhu finančního kapitálu.

Živočišný chov a obchod dnes navíc využívá efektivní strategie udržování si svých zákazníků prostřednictvím odcizení zvířat a lidí. Termíny jako „nuggetky“ nebo kuřecí „stripsy“ vzbuzují pocit, že daný kus masa nepochází z kdysi živé bytosti. Stejně tak marketingový diskurz úspěšně nabízí „spokojená zvířátka“ v mediálních reprezentacích obchodních společností, zoologických zahrad nebo akvárií. Zviditelňování zacházení se zvířaty v průmyslových chovech a jiných zařízeních je jednou ze strategií aktivistů, jak morální nezájem prolomit. Na druhou stranu, bylo by chybou nahlížet na společnost jako na pasivní lehce zmanipulovatelné jedince.

Připomeňme si, že představy o lidské nadřazenosti i institucionalizované násilí na zvířatech je převážně akceptované v „západní“ společnosti. Zdroje legitimizace zabíjení a využívání zvířat v současné společnosti jsou komplexní. A individuální postoje člověka ke zvířeti jsou výsledkem složitých vlivů.

„Život, smrt a rozpad zvířat (nejen) pro „maso“ vyjadřuje řadu forem a stupňů fyzických a psychických utrpení, a takové násilí reflektuje komplexní průsečíky vztahů sociální moci. Tyto sociální vztahy jsou právně rámcované, kulturně zprostředkované a politicky podporované.“ (Cudworth, 2015, s. 14)

Jednotlivé struktury společnosti fungují komplementárně a udržují instrumentální využívání zvířat ve společnosti. Sociální a kulturní sféra posiluje a reprodukuje ekonomickou komodifikaci a využívání mimo-lidských zvířat. Legitimita statusu zvířete jako věci je zakotvena v strukturách kapitalistické ekonomiky dominující světu. Stejně tak ekonomické zájmy podnikatelů jsou legitimizovány politikami států, které současné postavení a zacházení se zvířaty udržují převážně v nezměněném stavu. Pro hlubší porozumění lidským vazbám se zvířaty jsem se snažila analyzovat zmíněné kontexty s výjimkou politického. Tento kontext je rozpracován v druhé části práce. Nejedná se ovšem o analýzu politik států, ale emancipačních snah sociálních hnutí „zdola“.

4 Sociální hnutí v sociologické perspektivě

V průběhu dějin se z různých důvodů lidé kolektivně organizovali, formovali protestní hnutí a vynakládali vlastní síly na změnu statusu quo. Na druhou stranu vznikala také konzervativní a reakční hnutí, která se zaměřovala na zachování dosavadního společenského pořádku (Crossley, 2002, s. 3). Ať už aktivisté dosáhli vytyčených cílů nebo ne, různé kolektivní akce v historii měly hluboké účinky a nastartovaly různorodé sociální a politické změny na lokální i globální úrovni. Zejména druhá polovina 20. století byla charakteristická erozí sociálních hnutí jako například hnutím za občanská práva, mírovým, ekologickým a feministickým hnutím (Tarrow, 1994).

Proměna sociokulturního a politického klimatu v 60. letech započala rozmanité sociologické zkoumání sociálních hnutí. Existuje pestrá škála analýz cílů, ideologie, organizace a taktik aktivistů a aktivistek, grassroots organizací. Sociální hnutí jsou obecně považována za specifickou kolektivní formu politické angažovanosti. V rámci definic jednotlivých autorů a auterek bývají určité aspekty zdůrazňovány více než jiné. Mezi charakteristické prvky hnutí lze zařadit *„kolektivní akce a jednání, cíle aspirující na změnu, ne-institucionalizovaný charakter, organizační struktura, časová kontinuita“* (Ferree & spol, 2004, s. 6). Na druhou stranu Mario Diani nevnímá prvek neinstitutionalizovanosti jako stěžejní pro definici hnutí. Podle něho je sociální hnutí *„sítí neformálních interakcí mezi pluralitou individuí, skupin nebo organizací angažovaných v politických nebo kulturních konfliktech na základě sdílené kolektivní identity“* (in Znebežánek, 1997, s. 29).

Konceptualizace sociálních hnutí, která bývají některými autory dále dělena na kulturní a politické hnutí, se mezi autory různí. A žádná shoda, o podstatě fenoménu sociálního hnutí v sociologické teorii, nepanuje (Znebežánek, 1997).

Následující kapitola nabídne krátký vhled do studia sociálních hnutí na evropském kontinentě od druhé poloviny 20. století. Severoamerický zájem o sociální hnutí se týkal zejména jejich vzniku a mobilizačního potenciálu, kterého se ve své práci dotýkám pouze okrajově. Vzhledem k teoretickému rámci práce se proto soustředím pouze na charakteristiku povahy sociálních hnutí z pohledu evropského paradigmatu, které se soustředí především na sociokulturní dimenzi hnutí.

4.1 Nová sociální hnutí

Expanze sociálních hnutí v 60. a 70. letech 20. století započala tradici jejich zkoumání na severoamerickém a evropském kontinentě. Při studiu těchto nově vzniklých hnutí se zjistilo, že je nelze napasovat do tradičních teorií revolučního hnutí z 19. století. Kolektivní identita, cíle, strategie se v mnohém lišily od tradičních hnutí bojujících za zájmy dané skupiny a získání politické moci (Barša & Císař, 2004, s. 103). Ve vztahu k zmíněným nově vznikajícím hnutím se začal v evropské politické sociologii využívat termín „nová sociální hnutí“. Novým vymezením sociální teoretici reflektovali post-marxistický posun kolektivních snah lidí, které se již neodvolávaly na třídní rozdělení společnosti a porážku kapitalismu (Crossley, 2002, s. 11).

Podle Offeho (1985) pro nová sociální hnutí nepředstavuje materiální prospěch hlavní téma. Ronald Inglehart vnesl do sociologie teorii o post-materialistických hodnotách „západní“ společnosti. Z jeho pohledu se významně transformovaly převládající materialistické hodnoty v druhé polovině 20. století, zatímco stoupal zájem lidí o kvalitu života, aspekt seberealizace, životní styl a podobně. Nová sociální hnutí tak započala širší tematizaci společenských problémů ve veřejném prostoru, které se týkaly

zejména kvalitativních aspektů života namísto materiálních podmínek (in Barša & Císař, 2004, s. 105-106).

Érik Neveu (in Barša & Císař, 2004, s. 104-105) interpretuje čtyři stěžejní rysy, ve kterých se nová sociální hnutí liší od hnutí „starých“. Jako první identifikuje rozdíl ve způsobech organizování hnutí a jejich strategiích. Organizační struktura je charakteristická decentralizací, autonomií a horizontální základnou. Mobilizace funguje ve vztahu k jednomu tématu, případu a formy protestu bývají neinstitutionalizovaného charakteru. Druhý rozdíl autor spatřuje v hodnotové rovině a v cílech. Zatímco klasická hnutí se vyznačovala určitou inherentní logikou v rámci boje o přerozdělení bohatství, nová hnutí kladou důraz na jednání a naplnění cílů v souladu se specifickými hodnotami skupiny. Politické jednání je realizováno ve formě bezprostřední rezistence v každodenním životě a politické požadavky jsou často kvalitativní povahy, které nevytváří prostor pro kompromis. Třetí rozdíl podle Neveu představuje vztah k oficiální politické struktuře. Na rozdíl od klasických hnutí, kterým šlo o začlenění, nová hnutí se zaměřují spíše na tvorbu autonomních sfér svobodného vyjádření, politické participace a sociálního soužití osvobozeného od intervencí státu a trhu. Poslední odlišující dimenzi představuje zmíněná kolektivní identita. Před druhou polovinou 20. století zdrojem kolektivní identifikace byla příslušnost ke třídě a socio-profesní skupině. Nová hnutí se naopak opírají o kulturní a světonázorové identifikace jako například feminista, muslim nebo „přítel Země“.

Teoretici nových sociálních hnutí jako Cohen (1985), Melucci (1985), nebo Touraine (1985) ve svých analýzách zdůrazňují koncept kolektivní identity, která stojí v jádru fungování nových hnutí. Tento koncept představuje pro sociology teoretický nástroj pro pochopení subjektivních

hodnot, motivací a jednání účastníků hnutí odrážející objektivní strukturální problémy ve společnosti. Z jejich pohledu, studium kolektivní identity umožňuje širší uchopení kulturní odezvy na mocenské konflikty ve srovnání s úzce zaměřeným třídním vědomím (in Johnston & Klandermans, 1995). Jasper a Polleta (2001, s. 285) definují kolektivní identitu jako ...

„... individuální kognitivní, morální a emocionální propojení s širší komunitou, kategorií, praxí nebo institucí. Jde o vnímání sdíleného statusu nebo vztahu, který může být spíše představovaný než přímo žitý“.

Kolektivní identita funguje jako sociální tmel aktivistické skupiny. Drží jednotlivce pohromadě a ulehčuje orientaci v prostoru rozmanitých politických myšlenek a strategií. Kolektivně sdílené významy, názory na svět, narativy, symboličtí spojenci i nepřátelé tvoří ideový základ repertoáru jednání a vytyčení cílů hnutí (Jasper & Polleta, 2001). Kolektivní identita tedy představuje zároveň návod, jak jednat.

Teorie nových sociálních hnutí analyzují hnutí ze sociokulturního hlediska. Zaměřují se na kulturní a sociální aspekty aktivismu. V této souvislosti teoretici zdůrazňují, že sociální hnutí sdílejí některé obecné rysy, avšak jejich specifická může být pochopena pouze v souvislosti s daným sociokulturním klimatem a historickým kontextem společnosti (Crossley, 2002, s. 150-151). Zatímco některé kulturní přístupy se zaměřují zejména na kognitivní a symbolické aspekty hnutí (Eyerman & Jamison, 1991), jiné zdůrazňují význam morální dimenze nebo emocí v rámci aktivismu (Jacobsson & Lindblom, 2017; Jasper, 2011).

5 Hnutí za osvobození zvířat

V odborné literatuře nalezneme různá označení a konceptualizace sociálních hnutí, která jsou zaměřená na zvířata. Někteří autoři oddělují jednotlivá hnutí a věnují se jim samostatně. Jiní uchopují různorodé obhajoby jako součást jednoho boje za zájmy zvířat a poukazují na společné a protichůdné ideologické i taktické prvky. Tato práce spadá do druhého zmíněného přístupu. Zastřešující pojmenování osvobození zvířat jsem zvolila z důvodu obsahové šířky pojmu osvobození, jehož význam se může různit v závislosti na cíli obhajujících. Termín osvobození zvířat je spojen s již zmíněným australským filozofem Peterem Singerem a jeho knihou *Osvobození zvířat*. Jak si ukážeme později, Singerovo dílo výrazně ovlivnilo jednotlivé proudy aktivismu za zájmy zvířat.

Teorie obhajoby zvířat bývá rozdělována do dvou táborů, kterými jsou animal welfare a práva zvířat. Obě perspektivy jsou v akademických pracích stavěny do určitého kontrastu v rámci ideologie i naplňování cílů hnutí (Yates, 2004; Wrenn, 2012). Jak si ukážeme později, oba proudy hnutí odpovídají v určitých aspektech teoriím „nových“ sociálních hnutí. Třetí myšlenkový proud, který řadím na konec své práce, se vymyká klasickým konceptualizacím nových sociálních hnutí. Můžeme ho zařadit spíše do skupiny radikálních hnutí, která se liší v preferovaných strategiích jednání i v cílech. Nesnaží se propagovat určitý světónázor, jenž má být zahrnut do dominantní kultury. Radikální hnutí a organizace usilují o celkovou strukturální proměnu systému (Fitzgerald & Rodgers, 2000). Všechny tři zmíněné ideové proudy, kterými se budu v práci zabývat, se dotýkají problematiky nespravedlivé životní situace zvířat v současné společnosti. Zatímco zastánci animal welfare usilují primárně o osvobození zvířat od bolesti a trápení, obhájci práv zvířat požadují osvobození zvířat

z institucionalizovaného vykořisťování. Radikální obhajoba podporuje osvobození lidí i mimo-lidských zvířat z mocenských struktur hierarchie současné společnosti.

5.1 Ideová fragmentarizace hnutí

Hnutí hájící důstojnější život zvířat není jednolitým myšlenkovým proudem. Není sjednoceno zřetelně vymezeným systémem hodnot, strategií a cílů. Všechny tři výše zmíněné přístupy k ochraně zvířat se ideologicky liší. Vytvářejí odlišné výkladové rámce zlepšení morálního a sociálního statusu zvířat ve společnosti. Se společenskou povinností zajistit větší ochranu zvířat se identifikují teoretikové, aktivisté a aktivistky, neziskové organizace a kolektivy, které vychází z odlišných filozofických východisek, politických ideálů a sociokulturních představ. Podle profesora Roberta Garnera (2008) filozofické studie zabývající se mimo-lidskými zvířaty slouží jako zázemí ideologického přesvědčení a legitimizace jednání aktivistů a aktivistek. Přestože nemusí rozumět morálním teoriím, které se zabývají zvířaty, v celé své komplexnosti, slouží pro ně jako opěrné ideové body vlastního aktivismu.

„Porozumění filozofické debatě o morálním statusu zvířat nám mnoho říká o povaze hnutí za ochranu zvířat. Produkce akademické literatury dala tomuto hnutí poctivost a poskytla mu pevný základ pro jednání.“ (Garner, 2008, s. 114)

Nejen filozofie, ale také nové odborné poznatky z přírodních věd, se stávají myšlenkovými a argumentačními zdroji obhajoby zvířat (Müllerová & Stejskal, 2013). V souladu s Garnerem vnímám důležitost porozumět filozofickým základům hnutí, od kterých se odvíjí hnutím vytvářející diskurz o osvobození zvířat ve společnosti, politické jednání a požadavky. Cílem této práce není rozbor pluralitních kolektivních identit konkrétních organizací nebo aktivistických skupin, ale kritická analýza

teoretické debaty a ideologického boje uvnitř hnutí. Ideologii uchopuji jako soubor myšlenek, které jsou spojeny s určitými hodnotami a normami. Ideologický systém zahrnuje výklad světa opírající se o specifické etické, morální a normativní principy, které vedou individuální a kolektivní akci aktérů (Oliver & Johnston, 2000). Snaha osvobodit a ochránit zvířata se vyznačuje mnohotvárnými významy. Pojetí mimo-lidských zvířat a způsoby reprezentace jejich zájmů ve společnosti se v rámci jednotlivých diskurzů liší. V této souvislosti budu také z různých kritických perspektiv zkoumat a problematizovat diskurzy hnutí, které umisťují obhajobu zvířat do méně či více radikálních výkladových rámců. Diskurz uchopuji jako ...

„... praxi, která nejen že reprezentuje, ale také interpretuje, přetváří a konstruuje sociální realitu ve významech. Z tohoto pohledu lze diskurz považovat za způsob rozpravy a psaní o oblasti znalostí nebo sociálním praxi, který odráží a zároveň strukturuje danou oblast“ (Fairclough in Stibbe, 2001).

Interpretace zastánců společné ideologie můžou vytvářet nové variace ideologie a rozmanité alternativní výklady (Oliver & Johnston, 2000). Omezený výběr autorů zabývajících se filozofickými, právními či sociologickými otázkami, které se týkají obhajoby zvířat, předurčuje určitou míru zjednodušujících závěrů mé práce. Názory a analýzy odborníků se v mnohém liší a můj účelový výběr konkrétních poznatků může nezáměrně zjednodušovat a zobecňovat komplexní rozmanitou debatu o záchraně zvířat před lidskými zájmy. Zároveň se nesnažím v práci doložit, že odborná diskuse ohledně konkrétních vizí je všeobecně převoditelná na všechny ochranářské organizace, aktivisty a aktivistky. Na pozadí obecných ideologií se vytváří různorodé kolektivní identity skupin. Různí aktéři hnutí přistupují k boji za lepší postavení zvířat ve společnosti se specifickým politickým přesvědčením a využívají rozmanitý repertoár

jednání. Do této kritické analýzy obecných ideových základů hnutí se pouštím s plným vědomím individuálních interpretací, co pro každého člověka znamená osvobození zvířat, jaké ideály vyznává, nebo jaké strategie jednání považuje za užitečné.

6 Animal welfare hnutí

6.1 Utilitaristický základ argumentace

První impulsy pro vznik ochranářského hnutí zabývající se zvířaty se objevují na počátku 19. století v Anglii. Avšak již dříve byl růst společenského zájmu o ochranu zvířat v Evropě podporován z řad umělců, filozofů, teologů, lékařů i přírodovědců (Vandrovcová, 2017). Za zásadní počáteční myslitele ochrany zvířat, kteří ovlivnili budoucí směřování obhajoby zvířat, bývají považováni utilitářští filozofové Jeremy Bentham a John Stuart Mill. Zmínění filozofové ze svých utilitaristických pozic upozorňovali na nehumánní zacházení se zvířaty. Utilitarismus je morální teorií, která hodnotí správné nebo špatné jednání v závislosti na jeho důsledcích pro zúčastněné v interakci (Francione, 2010). To znamená, že rozhodování o morálních povinnostech je nutné posuzovat v rámci určitého kontextu zájmů. Podle utilitaristů není vhodné nastavovat univerzálně platná kritéria v situacích, kdy nelze zajistit rovnovážný přínos pro všechny nebo většinu účastněných, tedy dodržet zásadu morální nestrannosti a rovnosti. Utilitarismem proklamovaná zásada nestrannosti vyžaduje, abychom při posuzování důsledků instrumentálního zacházení se zvířaty zvažovali také jejich zájmy. Zájmy každé bytosti zasažené akcí musí být vzaty v úvahu a musí mít stejnou váhu jako jiné zájmy jakékoliv další bytosti. Nicméně, ani jeden z nich netvrdil, že mimo-lidská zvířata mají stejnou morální hodnotu jako lidé. Argumenty zmíněných filozofů se opíraly o kognitivní nedostatky zvířat. Z pohledu těchto autorů zvířata nemají kapacity jednat racionálně nebo uvědomovat si pojetí času, a tak i ztrátu života. Ale stejně jako lidé, zvířata pocítují nevyžádanou bolest v důsledku lidského jednání. V souladu s principem morální rovnosti má morální relevanci respektovat jejich zájem netrpět (Francione, 2010).

Zastánci animal welfare proto kritizují bolestné negativní důsledky lidského využívání, kterým jsou zvířata vystavena. Jejich ideové přesvědčení se opírá o imperativ morální správnosti, který spojuje se zkvalitněním života zvířat. Je morální nutností člověka zajistit takové životní podmínky zvířat, aby nebyla nucena zakoušet bolest. V souladu s počátečními utilitaristickými mysliteli, obhajoba dobrých životních podmínek zvířat zdůrazňuje respektování zájmů zvířat i lidí. Tradiční zastánci animal welfare zastávají názor, že je legitimní využívat zvířata jako komodity v různých sférách společenské praxe, za podmínek humánního zacházení a nezpůsobování zbytečného utrpení (Garner, 2006). Animal welfare lze tedy interpretovat jako základní postoj části hnutí na status zvířat a zacházení s nimi v lidské společnosti. Z argumentů výše vyplývá, že pro zmíněné obhájce a aktivisty není morálně relevantní měnit postavení zvířat ve společnosti. Regulace či eliminace nehumánního zacházení se zvířaty zajistí naplnění zájmů zvířat. Při splnění takových podmínek bude jejich využívání pro lidské účely morálně legitimní.

Nicméně část welfaristů, které Francione (2003, 2010) pojmenovává jako „noví welfaristé“, věří v minimalizaci či úplné zavrnutí instrumentálního využívání zvířat. Představa okamžitého a úplného ukončení institucionalizovaného vykořisťování zvířat je pro tyto obhájce však nerealistická. Z toho důvodu uznávají kompromisní variantu ochrany zvířat, a to je postupovat krok za krokem skrze zlepšování životních podmínek zvířat. Tato cesta bude mít za důsledek zdražování živočišných produktů a tím omezení jejich spotřeby. Podle Francione (2003) představuje přístup filozofa Petera Singera k osvobození zvířat základní argumentační a legitimizační zdroj tohoto myšlenkového proudu v hnutí.

Petera Singera lze zařadit mezi utilitaristické obhájce zvířat navazující na výše zmíněné filozofy. Taktéž usuzuje, že základním zájmem zvířat je netrpět bolestí. Singer (2001) je výrazným kritikem průmyslových velkochovů způsobující zbytečné utrpení zvířatům. Staví se skepticky také k většině komerčních a vědeckých experimentů na zvířatech, které nepřináší zásadně důležité poznatky pro pokrok a přežití lidského druhu. Singer ve svých pracích apeluje na lidstvo, aby přestali podporovat nehumánní zacházení se zvířaty a dali šanci také vegetariánské stravě. Podle kritiků by aplikace Singerova přístupu v praxi přinesla velice negativní důsledky pro společnost. Frey (in Francione, 2003) zdůrazňuje nerealističnost jeho apelu. V této souvislosti předpovídá potencionální kolaps mezinárodní ekonomiky. Jak již bylo dříve nastíněno, živočišná produkce je integrální součástí stávajícího ekonomického systému a její radikální proměna by negativně ovlivnila přímé i nepřímé účastníky. Frey jmenuje několik ekonomických subjektů, jako jsou například maloobchodníci s potravinami, restaurace rychlého občerstvení a mlékárenského průmyslu; farmaceutický průmysl a podobně.

Singer (2001) však nezavrhuje absolutně utilitaristické využívání zvířat pro lidské potřeby. V souladu s jeho utilitaristickou pozicí neopomíná také zájmy lidí. Pokud určitý pokus na zvířeti či člověku zajistí záchranu mnoha dalších živých tvorů, je z jeho pohledu morálně legitimní. Stejně tak v případě, že budou zajištěny kvalitní životní podmínky odpovídající přirozeným potřebám zvířat, nevylučuje zcela možnost konzumace živočišných produktů v budoucnosti (Francione, 2010). První však musí dojít k ukončení institucionalizovaných praktik způsobujících utrpení zvířat a transformaci speciistických vztahů v současné společnosti. Od zastánců welfarismu se liší kritikou druhové nadřazenosti a přisouzením vyšší morální hodnoty zvířatům. Lze ho proto zařadit na pomezí utilitaristické

obhajoby a abolicionistického hnutí. Z toho důvodu se k Singerovi znovu vrátíme v kapitolách o hnutí za práva zvířat.

Doposud jsme si představili filozofické kořeny a cíle jednoho proudu obhajoby zvířat uvnitř hnutí. Dále se posuneme ke kritické analýze aplikovaného modelu zvířecího welfare v současné společnosti a limitech této politiky. Pro další studium této obhajoby se nabízí několik otázek. Je dostačující jít cestou regulace životních podmínek pro dosažení vyššího morálního statusu zvířat ve společnosti? Jaký společenský dopad měla doposud welfare obhajoba? Proměnily se kulturní interpretace a způsoby uvažování o zvířatech ve společnosti? Jak se v čase a praxi vyvíjel přístup za dobré životní podmínky zvířat a jaký vliv mělo toto hnutí na život zvířat? Následující analýza zahrnuje sociologické i kritické přístupy obhajujících, kteří zastávají odlišný postoj k rekonstrukci statusu zvířat v současné společnosti.

6.2 Institucionalizovaná ideologie v praxi a její limity

Zlepšování životních podmínek zvířat představuje ideologický postoj části aktivistů, organizací na ochranu zvířat a odborníků, kteří vytvářejí kampaně a regulační návrhy v rámci politické arény. V současnosti animal welfare obhajoba funguje jako institucionalizovaný reformistický přístup v národní a mezinárodní politice. Politika welfare se zaměřuje na zlepšování životních podmínek zvířat ve společnosti skrze státní regulace. Existující zákony na ochranu zvířat stanovují standardy, které mají zajišťovat spokojený život zvířat po fyzické i psychické stránce (Garner, 2006).

V první polovině 19. století vznikl historicky první zákon proti týrání hospodářských zvířat a první ochranná organizace Společnost pro prevenci krutosti na zvířatech v Británii (Vandrovcová, 2017). Následně, v roce 1866

byla založena také Americká společnost pro prevenci krutosti na zvířatech. V průběhu dějin získala ideologie ochrany zvířat a jejich životních podmínek národní pozornost uvnitř jednotlivých států a postupnými kroky došlo k její institucionalizaci napříč politickou, ekonomickou, sociokulturní i vědeckou úrovní společnosti. V této souvislosti lze zmínit, že zvířecí welfarismus dnes představuje mimo jiné vysokoškolský obor nebo kritérium výběru spotřebních produktů. V současnosti lze konstatovat, že idea dobrých životních podmínek zvířat se těší globální mezinárodní pozornosti (Horgan & Gavinelli, 2006).

Animal welfare je v současnosti nejběžnějším modelem ochrany zvířat v rámci politické arény ve Spojených státech i v zemích Evropské Unie (Ibrahim, 2006; Horgan & Gavinelli, 2006). Politika EU v oblasti dobrých životních podmínek zvířat se odvíjí od ochranných dodatků k Smlouvě EC, které byly schválené prostřednictvím Amsterdam smlouvy v roce 1999. Tyto stanovy vymezují základní pravidla pro státy EU v rámci ochrany životních podmínek zvířat v oblastech zemědělství, dopravy, vnitřního trhu a výzkumu. Přičemž tato ustanovení jsou koncipována s respektem ke konkrétním předpisům a zvyklostem členských států spjatých s náboženskými, kulturními a regionálními tradicemi (Horgan & Gavinelli, 2006).

Ve Spojených státech amerických je přístup k dobrým životním podmínkám zahrnut ve všech zákonech na ochranu zvířat, a to včetně státních stanov proti týrání zvířat. Zmíněná legislativa zajišťuje, aby zvířatům nebylo způsobováno zbytečné utrpení, než je potřeba (Ibrahim, 2006). Ve vztahu k zajištění kvalitních životních podmínek, „humánního“ zacházení a usmrcení se nabízí několik otázek. Lze objektivně zajistit, jak by měly tyto dobré životní podmínky vypadat, jestliže nám to sama zvířata nemohou říci?

Jsou v praxi vztaženy morální požadavky na všechna zvířata, nebo jen na ty „kulturně“ významnější? A jak ochrana zvířat a morální požadavky welfare naráží na politicko-ekonomickou sféru řízenou imperativem maximalizace zisku?

Přestože ochranné zákony regulují zacházení se zvířaty, mnoho kritiků namítá, že jim neposkytují dostatečnou ochranu. V mnoha případech dochází k obcházení standardů nebo se nevztahují na konkrétní skupiny zvířat a praktik. Stávající animal welfare předpisy běžně zahrnují výjimky pro různé sektory institucionálního vykořisťování zvířat (Ibrahim, 2006). Carole Lynn Nowicki (1998) ve své analýze federálního zákona o dobrých životních podmínkách zvířat v USA popisuje, jak interpretace welfare variuje v jednotlivých státech. Zatímco některé státy poskytují všeobecnou ochranu pro jakékoli zvíře, jiné umožňují ochranu jen určitým druhům. Také ona upozorňuje, že legislativním úlevám podléhají zejména institucionální praktiky jako živočišné zemědělství a vědecko-komerční experimentování. Tyto výjimky se opírají o legislativní a „morální“ legitimizace, které argumentují sociálně nezbytným trápením zvířat.

V této souvislosti Michael Allen Fox (1997) problematizuje diskurz zastánců dobrých životních podmínek zvířat, který vytváří představu o možnosti určit a rozhodnout mezi nezbytným a zbytečným utrpením.

„Slabost v celém systému „regulace“ spočívá v decentralizaci pravomoci provést kritické soudy tohoto druhu od jedné antropocentrické instituce- legislativa- k jiné – vědecké komunitě se zájmem o podporu své vlastní činnosti.“ (Fox, 1997, s. 28)

O zákonech rozhodují pouze lidé a jejich primární funkcí vždy bylo chránit práva a svobody člověka. Fox tvrdí, že definování mezi nezbytným a zbytečným utrpením není nikdy nezávislé a objektivní, jak tomu zastánci welfare věří. Balancování mezi lidskými zájmy a utrpením zvířat vždy podléhá lidským tužbám. Kromě toho, že zákonné regulace jsou ve své podstatě antropocentrické, regulační ochrana v zákonech vychází z majetkové tradice statusu zvířat. Současné ochranné stanovy jsou konstituovány na základě sdílené normativní představy, že zvířata jsou cítící bytosti, ale nemají žádné zájmy, které nemohou být obchodovatelné. Využívání zvířat pro lidské účely je společensky akceptované, jelikož jsou ve vlastnictví člověka, a jejich hodnota je odvozována od zisků přinášejících majiteli (Francione, 1996).

Profesor práva Francione spatřuje silnou legitimitu institucionálního vykořisťování zvířat ve společnosti jako přirozený důsledek vlastnického pohledu na zvířata. Stejně jako jiné věci, které člověk vlastní, se stávají zvířata ekonomickými zdroji a prostředky, prostřednictvím kterých jsou naplňovány lidské tužby.

„Ekonomická teorie nám říká, že racionální majitelé majetku budou poškozovat jejich majetek pouze z dobrého důvodu; tj. pokud to bude přinášet společenský prospěch. Proto zákony musí chránit zvířata pouze proti iracionálnímu majiteli – tedy proti tomu, kdo způsobuje nebo dovolí ublížení jeho majetku, a proto není prospěšný pro společnost.“(Francione in Ibrahim, 2006, s. 187)

Francione je jedním z nejznámějších zastánců práv zvířat a výrazným kritikem majetkového paradigmatu ve vztahu ke zvířatům. Z jeho perspektivy pojetí zvířat jako komodity významně limituje uznání inherentního zájmu zvířat na život, tedy aby nesloužili pouze zájmům

člověka. Udržení majetkového statusu znemožňuje zlepšení postavení zvířat ve společnosti (Francione, 1996).

Dalším problémem v praxi vyvstává s konceptualizací a aplikací dobrých životních podmínek. Zvířata nám nemohou říci, co jim nejlépe vyhovuje. A i kdyby mohly, nejspíše bychom je příliš neposlouchali. Jak bylo dříve diskutováno, druhová nadřazenost je základním postojem, který přejímáme od dětství skrze konzumaci a jiné činnosti objektivizující zvířata. Na druhou stranu, abychom poznali, že někdo trpí, nemusíme slyšet slova. Fraser si všímá (1995), že jednotliví aktéři zapojeni do procesu zlepšování životních podmínek zvířat nahlíží na stejnou problematiku z jiných perspektiv. Vědci pojmají zvířecí welfare jako technickou měřitelnou záležitost, zatímco zemědělci zvažují ekonomickou výnosnost a negativní přírodní dopady. Obhájci zvířat na druhou stranu vnášejí do rozhodování požadavky spjaté s jejich filozofickým pojetím zvířat.

„To, co považujeme za dobré nebo špatné pro zvířata, zahrnuje velké množství atributů, ale které atributy jsou považovány za relevantní a relativně vyvážené, zjevně odráží to, co považuje rozhodující osoba za důležité.“ (Fraser, 1995, s. 4)

V kontextu nastavování pravidel welfare Fraser zdůrazňuje vliv rozdílných ideologických postojů, které jednotliví aktéři zastávají. Podle jejího názoru nejsou v konfliktu kvůli rozdílným faktům nebo teoriím, ale kvůli hodnotám, které vnímají jako důležité ve vztahu ke kvalitě života zvířat i zájmům člověka. Je proto problematičtější deklarovat, že lze zajistit objektivní nastavení podmínek pro žití zvířat. Naopak konceptualizace dobrých životních podmínek se stávají součástí procesu sociální konstrukce zahrnující souboj sociálních diskurzů. Lassen, Sandøe a Forkman (2006) upozorňují na důležitost zahrnutí etických otázek a veřejné diskuse o tom, co je důležité

pro kvalitní život zvířat. Pokud je vyloučen etický rozměr a veřejnost, diskuse se promění v politický boj o prosazování zájmů mezi různými mocenskými skupinami skrze diskurzy konstruující „šťastná“ zvířata. V konečném důsledku sledování zájmů zvířat, jako primárního cíle, selhává. Autoři dále upozorňují, že v současné době dominuje vědecké pojetí dobrých životních podmínek, zatímco alternativní schémata jsou do určité míry přehlížena. Na druhou stranu samotní aktivisté, aktivistky a jiní ochránci zvířat mohou produkovat mocenský diskurz deklarující „správné“ řešení vycházející z jejich ideologického přesvědčení. Zatímco vědci se opírají o poznatky evolučního nastavení a etologie zvířat, neodborná veřejnost nemusí disponovat dostatkem relevantních informací ohledně přirozených potřeb zvířat.

V této kapitole jsme si krátce představili institucionalizaci ideologie zvířecího welfare a jejího průniku zejména do politické a legislativní sféry. Ukázali jsme si hlavní limity této politiky v praxi. Požadavek kvality života zvířat a „humánního“ zacházení je v praxi komplikován střetem odlišných představ, co zvířata opravdu potřebují. Definice dobrých životních podmínek bývá sociálně podmíněná a stává se soubojem diskurzů mezi vědou, organizacemi na ochranu zvířat, aktivisty, politiky a podnikateli. Zároveň jsou v tomto ohledu často sníženy nároky pro některé institucionální sektory s odvoláním na společenský přínos. Nicméně welfare hnutí neovlivňuje pouze oficiální struktury. Produkuje ochranářský diskurz, který transformuje významy připisované zvířatům v jednotlivých sociálních kontextech. Následující kapitola se zaměří na proměnu pojetí zvířat ve společnosti pod vlivem působení tohoto hnutí.

6.3 „Šťastná“ zvířata vs. „Šťastní“ spotřebitelé

Zastánci animal welfare legitimně argumentují, že tato institucionalizovaná ideologie měla zásadní dopad na změny v životě některých zvířat a ovlivnila postoje společnosti, jelikož předkládá realistické a proveditelné požadavky (Garner, 2006). Díky tomu se stal reformismus životních podmínek zvířat v rámci ochránářského hnutí dominantním myšlenkovým proudem. Obhajující se svou koncepcí, jak má probíhat ochrana zvířat ve společnosti a v jakých ideových rámcích pohlížet na zvíře, intervenovali společenský prostor, která je dnes součástí populárního i odborného diskurzu (Garner, 2008). V dlouhodobém vyjednávacím procesu s veřejností se podílejí na sociální rekonstrukci pojetí zvířat. Téma zlepšení života zvířat se ve veřejném prostoru uchytilo znovu významně od 60. let 20. století. Artikulace zájmů a potřeb zvířat hnutím animal welfare měla za následek stoupající zájem o danou problematiku ze stran vlád, podnikatelů, vědeckých výzkumných disciplín, ale i spotřebitelů (Garner, 2008). S určitou mírou jistoty se dá říci, že diskurz tohoto hnutí je dnes internalizován v samotných představách společnosti a institucionalizován v politice, vědě, kulturním a ekonomickém systému (Yates, 2004).

Na jednu stranu hnutí za dobré životní podmínky zvířat nabouralo dosavadní chápání zvířat jako necítících strojů, na druhou stranu předložilo novou představu výrazně problematičtější pro zastánce práv zvířat. Přestože tato obhajoba rekonstruuje status zvířete jako věci, souběžně produkuje zjednodušující příběh o „spokojených“ zvířatech. Diskurz welfare výrazně nepřekračuje výkladový rámec zvířat v současné společnosti, ale spíše dodává určitou „etickou“ nadstavbu. Na zvířata nenahlíží jako na autonomní bytosti s vlastní hodnotou nezávislou na vlastnických právech a lidské interpretaci zvířecí role v různých sociálních kontextech.

Naopak podporuje speciesistické sociální vztahy ve společnosti. Na člověka pohlíží primárně jako na konzumenta s právy na individuální „svobodnou“ volbu a uspokojení potřeb, ve kterých nesmí být omezován.

Z kritického pohledu části hnutí představuje společenský úspěch animal welfare obhajoby spíše bariéru v rámci boje za celospolečenské osvobození zvířat, která účinně znemožňuje dosažení dlouhodobých cílů hnutí, tedy ukončení vykořisťování zvířat. Podle Yatese (2004)

„Ortodoxní zvířecí welfarismus nepochybně plní svou regulační funkci, přesto sociologicky se zdá, že dělá mnohem víc než to. Například zdá se, že funguje jako pevně zakotvená institucionalizovaná ideologie, která účinně pomáhá normativně podporovat ‚laskavost ke zvířatům‘ a étos ‚péče‘ pro mimo-lidská zvířata a současně ospravedlňovat systematické a rutinní utlačivé praktiky - sociální postoje - vůči jiným zvířatům.“

Diskurz welfare determinuje kolektivní mínění o zvířatech a spíše zamlžuje diskusi o právech zvířat, které jsou prezentovány jako nerealistické a zbytečné (Yates, 2004; Mathew Cole, 2011). Dává na stejnou morální rovinu omezení spotřebních možností (konzumace zvířat, oblečení z kožešiny a kůže) a zabíjení zvířat pro konzumní uspokojení člověka. Zjednodušeně řečeno, z tohoto souboje vychází lépe spotřebitel, jelikož zvíře je zabito a lidské konzumní potřeby saturovány. V této souvislosti se nabízí několik otázek. Pro zlepšení života zvířat v celospolečenském měřítku, není nutné konfrontovat dosavadní společenské normy, tradice, hodnoty, tedy společensky akceptovanou nadvládu lidí nad mimo-lidskými zvířaty? S ohledem na klasifikaci profesora Francione, noví welfaristé věří, že postupná cesta zlepšování podmínek zvířat povede k ukončení vykořisťování zvířat v širším kontextu. Mohou ale opravdu dlouhodobě tyto

dva přístupy koexistovat, tak aby uspokojily spotřebitele a zároveň se zlepšovalo postavení zvířat ve společnosti?

Již dříve jsme hovořili o tom, že etické výzvy, kterým společnost čelí ve vztahu k mimo-lidským zvířatům, silně naráží na sociální konvence a ekonomické zájmy jedinců. Přestože dosavadní výzkumy odrážejí všeobecnou podporu pro zmírnění utrpení zvířat, zároveň ukazují rozporuplnost mezi postoji lidí a jejich naplňováním v praxi. Vzorce chování můžou odporovat morálnímu přesvědčení jedinců. V této souvislosti bylo například v rámci průzkumů zjištěno, že devadesát procent dotazovaných nesouhlasí s používáním nehumánního zabití, ale pouze 41% nesouhlasí s konzumací masa pocházející z nehumánního způsobu porážky. Morální rozměr trápení zvířat může být potlačeno ve chvíli, pokud přináší člověku užitek (Vollum & spol, 2004). Bylo by však zjednodušující prezentovat takové spotřební chování jako egocentrické. V první části práce bylo diskutováno, jak se lidé už dětství učí objektivizovat zvířata v rámci socializace. Upřednostňování vlastního zájmu před zájmem zvířat je zakotvené ve spotřebních návycích lidí, které jsou silně internalizované a ritualizované.

Nicméně konzumní chování se může proměňovat. Sociologové si všímají rostoucího společenského trendu tzv. uvědomělé spotřeby. Etické nakupování je dnes široce diskutovaným tématem v sociálních vědách. Tento trend vzbuzuje rozporuplné pohledy na přínosy i limity konzumního aktivismu v rámci odborné i aktivistické sféry (Johnston, 2007). Jednotliví autoři pojmenovávají zmíněný fenomén termíny jako uvědomělá spotřeba, etické nakupování, etická spotřeba, politická spotřeba nebo kritický konzumerismus (Jacobsen & Dulsrud, 2007). Všechny tyto konceptualizace spotřebního jednání označují podobnou tendenci, tedy nakupování spotřebitelů, kteří svou spotřební volbou uspokojují vlastní potřeby

a zároveň podporují řešení sociálních a ekologických problémů. Jde o společenskou praxi, která vytváří hybridní koncept spojující role "občana-spotřebitele" dohromady (Johnston, 2007).

„Etické nakupování a investování je znakem globálně zodpovědnějšího způsobu uvažování o zájmech, které jsou považovány za zcela „privátní“, a takto zpochybňuje konvenční (tj. teorii racionální volby daný) pohled na spotřebitele, který se podřizuje pouze vlastnímu úzkému zájmu a v tomto ohledu není schopen reflexivity a demokratického uvažování spojeného s občanstvím... etické nakupování je tedy v současnosti jednou ze stránek občansky uvědomělejšího přístupu ke spotřebě.“ (Soper in Zahrádka, 2014, s. 368-370)

Ovšem koncept občan-spotřebitel je spojen s ideologickým napětím mezi podstatou konzumerismu a občanství. Zatímco první zmíněná praxe spočívá v maximalizaci individuálního potěšení, druhá se opírá o kolektivní přínosy v sociální a ekologické sféře (Johnston, 2007). Matthew Cole (2011) nabourává představu fungující role občana-konzumenta, kterou produkuje welfare diskurz. Tvrdí, že produkce „šťastného“ masa slouží primárně k etickému sebeuspokojení spotřebitele. Roli konzumenta zasazuje do pastoračního mocenského rámce vztahu produkce a spotřeby „šťastného“ masa, v rámci něhož zainteresované skupiny v zemědělské produkci apelují na morální zodpovědnost a povinnost konzumenta.

„Šťastný masový diskurz pak reprezentuje ‚oblíbený‘ projev pastoračních mocenských vztahů, které se projevují v diskurzu o blahu zaměřeném na zvířata. Umožňuje přijetí dobrotivé role pastora místo disciplinární role vězeňského dozorce. Potvrzuje spotřebitelům, že znají potřeby a přání ‚chovaných zvířat‘ a že tyto potřeby a touhy jsou splněny právě proto, že jedí maso těchto zvířat. Zvířata

samotná proto žijí život neustále směřující k smrti, život dokonalého podřízení se estetickým normám svých „spotřebitelů“.“(Cole, 2011, s. 95-96)

Z jeho pohledu, zakoupený „etický“ doplněk za „důstojný“ chov neplní funkci aktivismu, ale poskytuje spíše odpustek pro lidské svědomí a zisk podnikatelům. V době stále existujících průmyslových velkochovů, které vzbuzují ve společnosti dnes spíše negativní konotace, se v obchodech objevují také živočišné produkty z jiných chovů, které proklamují „správné“ zacházení se zvířaty. Proklamace o „šťastných“ zvířatech bývají oblíbenou marketingovou strategií firem. Taktika kosmetického zkrášlování spotřeby, nazývaná „green washing“, vytváří produkty s příběhem o ekologické a sociální zodpovědnosti s cílem maximalizovat zisk (Zahrádka, 2014).

„Etické spotřebitelské strategie v tomto kontextu působí spíše jako specializované marketingové příležitosti, které umožňují společnostem zaměřit se na privilegované, svědomité spotřebitele, než na věcný program pro zdraví, udržitelnost a sociální spravedlnost v celosvětovém měřítku.“ (Johnston, 2007, s. 240).

Noví welfaristé předpokládají vyšší peněžní náklady na „humánní“ zacházení. Jejich předpoklad vývoje osvobození zvířat ze zajetí instrumentálního využívání stojí na myšlence postupné redukce spotřeby zvířat v důsledku zdražování cen produktů živočišného původu. Optikou výše zmíněné kritiky, zlepšování životních podmínek části zvířatům v tržním prostředí umožňuje obchodním společnostem využívat koncept welfare ve svůj prospěch a již méně ovlivňuje celospolečenské osvobození zvířat. „Spokojená“ zvířata se stávají „elitářským“ zbožím pro více privilegované a uvědomělé spotřebitele.

Přestože hnutí welfare produkuje ochranářský diskurz zdůrazňující zájmy zvířat i lidí, ve vztahu ke kritickým argumentům se zdá, že v praxi převažuje ochrana konzumních „práv“ spotřebitelů na úkor zlepšování morálního statusu zvířat a jejich osvobození ve společnosti. Utilitaristická víra ve vyvážení a uspokojení zájmů zvířat a konzumentů je v souladu s požadavky konzumní kultury a kapitalistické produkce. Welfare diskurz hovoří v intencích zvířat jako cítících spotřebních produktů a lidí jako spotřebitelů. Samozřejmě se dá namítnout, že zvířata jsou součástí náboženských rituálů a kulturních zvyků, kde mají nejen spotřební funkci, ale i symbolickou. Nicméně míra každodenního vykořisťování zvířat pro spotřební účely se významně liší a nelze tyto dvě roviny využívání zvířat stavět vedle sebe.¹⁰

Ve vztahu k diskutovaným ideovým základům welfare obajoby, je logické, že tradiční zastánci neproblematizují objektivizaci a komodifikaci zvířat na trhu. Ovšem takový přístup legitimizuje současnou roli zvířat jako prostředků k uspokojení někoho jiného než jsou jejich vlastní zájmy. Kritické postoje legitimně zobrazují limity přístupu animal welfare ve společnosti, v rámci níž dominují speciesistické vztahy. Ideologie animal welfare spíše konzervuje a legitimizuje lidskou nadřazenost. Uznání vyššího morálního statusu všech zvířat ve společnosti, včetně hospodářských zvířat, se neobejde bez problematizování lidské dominance v jednotlivých systémových sektorech a bez kritiky antropocentrických norem jednání.

¹⁰ „Jako celosvětový průměr se spotřeba masa na obyvatele od roku 1961 zvýšila přibližně o 20 kilogramů; průměrná osoba spotřebovala v roce 2014 přibližně 43 kilogramů masa. Tento nárůst trendů masa na obyvatele znamená, že celková produkce masa rostla mnohem rychleji než tempo růstu populace. ... Spotřeba masa je nejvyšší u všech zemí s vysokými příjmy (s největšími masovými konzumenty v Austrálii, která v roce 2013 spotřebovala okolo 116 kilogramů na osobu). Průměrný evropský spotřebitel a ze Severní Ameriky spotřebovává téměř 80 kilogramů až 110 kilogramů masa ročně.“ (Ritchie H. & Roser, 2018)

Taková výzva otevírá otázky nad úlohou dalších myšlenkových proudů hnutí, jak dosáhnout vytyčených cílů v politické, ekonomické a sociokulturní rovině. Není náhodou, že hnutí za dobré životní podmínky mělo doposud největší dopad na politiku jednotlivých států, ale i na vývoj a změnu postojů společnosti k zacházení se zvířaty. Reprezentuje totiž nejméně radikální požadavky, které minimálně podkopávají ontologické představy lidí o světě, ve kterém žijí. O „přirozené“ hierarchii mezi lidmi a zvířaty.

7 Hnutí za práva zvířat

7.1 Imperativ abolicionismu a zvířecích práv

Jestliže v současné společnosti představují mimo-lidská zvířata materiální zdroje lidského potěšení, hnutí za práva zvířat se snaží rekonstruovat tyto mezidruhové vztahy. Ideologickým východiskem hnutí za práva zvířat je teorie abolicionismu, která požaduje ukončení institucionálního využívání zvířat prostřednictvím uznání jejich základních práv. Dokud zvířata budou primárně prostředky lidského uspokojení, nebude možné naplňovat jejich právo na důstojný život bez utrpení. *„Tradiční definice“ nezbytného utrpení“ jako utrpení nevyhovující zmírnění se přesouvá k sociální redefinici jako utrpení, které je nemožné zmírnit.“* (Rollin, 1990, s. 3460). Proto obhajoba práv zvířat nesouhlasí s požadavky zastánců zvířecího welfare, které se zaměřují „pouze“ na regulaci zacházení a zabíjení zvířat, ale akceptují komodifikaci zvířat.

Co však zmíněný termín práva zvířat v rámci hnutí znamená? Jde o čistě filozofický obrat odkazující na morální rovnost zvířat a lidí, nebo má být legislativně ukotven? A byla by zvířecí práva přisouzena všem mimo-lidským zvířatům, nebo jen některým druhům? Průkopník teorie abolicionismu a práv zvířat filozof Tom Regan (1987) kritizuje utilitaristický přístup, jelikož neposkytuje zvířatům dostatečnou ochranu. Sleduje maximalizovaný součet pozitivních uspokojení všech zúčastněných jedinců, tedy kolektivní zájem, ale odhlíží se od individuálního respektování zvířete jako morálního aktéra. Z toho důvodu Tom Regan přichází s vlastním pojetím osvobození zvířat a ve své teorii konceptualizuje zvířata a lidi jako subjekty životy.

„Jedinci jsou subjekty života, pokud jsou schopni vnímat a pamatovat si; pokud mají touhy, víry a preference; pokud jsou schopni jednat záměrně za účelem naplnění tužeb a cílů; pokud jsou vnímaví a mají emocionální život; pokud mají tvalou psychofyzickou identitu a pokud mají individuálně zakoušenou životní pohodu, která je nezávislá na jejich užitečnosti a zájmech ostatních.“ (Regan in Vandrovcová, 2011, s. 49)

Být subjektem života znamená, být morálním aktérem s inherentní hodnotou nezávislou na jiném jedinci. Regan touto teorií připisuje lidem i zvířatům morální status a přirozená práva. Podle něho mají lidé a mimo-lidská zvířata stejnou morální hodnotu a zásada respektování subjektivity života vyžaduje, aby bylo s jedincem zacházeno s ohledem na jeho vlastní hodnotu. Z toho důvodu je pro něj morálně neakceptovatelné využívání zvířat pro vědu, potravu, oblečení, kosmetiku a jiné lidské tužby. Zvířatům přisouzená instrumentální role odporuje zásadě respektování jejich neodcizitelné hodnoty. Proto Regan odmítá utilitaristickou teorii, která legitimizuje přístup ke zvířatům jako k prostředkům sloužícím pro „někoho“ za účelem maximalizovat souhrn žádoucích důsledků (Regan, 1987). Nicméně v krizové situaci Regan uznává, že lidský život má přednost před zvířecím, jelikož člověk má větší zájem přežít a disponuje potenciálem na budoucí uspokojení (Wrenn, 2012).

Reganův filozofický odkaz hraje stěžejní roli v rámci ideologie hnutí a teorií jeho následovníků. Profesor Francione, současný teoretik práv zvířat, ve své obhajobě také navazuje na teorii subjektu života a práv zvířat Toma Regana. Zdůrazňuje, že některá mimo-lidská zvířata disponují podobnými nebo stejnými vlastnostmi, které jsou běžně chybně připisované pouze lidem (Francione, 2003, s. 84-85). Na rozdíl od Regana však odmítá upřednostnění zájmu člověka před zájmem zvířete v krizové situaci (Wrenn, 2012).

Francione si nicméně uvědomuje, že okamžité zrušení institucionalizovaného vykořisťování zvířat by bylo problematické a nerealistické. Proto do určité míry podporuje kumulativní změny skrze reformy, které však musí mít abolicionistický charakter v souladu s dlouhodobou vizí úplného odstranění jednotlivých organizovaných sociálních praktik (Wrenn, 2012; Yates, 2004).

V rámci debaty o uzákonění práv zvířat Francione (2003) upozorňuje, že nelze zaměňovat přisouzení určitých práv, například právo na fyzické bezpečí, s jejich rozsahem náležitým v současnosti člověku. Mimo-lidským zvířatům samozřejmě nemůže být dovoleno volit nebo řídit auto. Hnutí za práva zvířat neusiluje o absolutní uznání všech práv pro zvířata, jako mají lidé. Mnohem více se snaží problematizovat tradiční dualismus věc-osoba a usiluje o zahrnutí alespoň některých mimo-lidských zvířat do druhé zmíněné kategorie. Podle obhajujících odlišná druhová příslušnost není morálně relevantní důvodem pro majetkový status zvířat. V první části práce jsme hovořili o speciesismu jako druhové diskriminaci. Řazení zvířete do kategorie věci je jedním z jejich projevů. Opuštění majetkového paradigmatu je podle Francione (1996) nebytnou podmínkou pro respektování zvířat ve společnosti jako individualit s vlastní hodnotou, která nemůže být redukovatelná na instrumentální či utilitaristický účel.

Steven M. Wise (1997) na druhou stranu spíše upozorňuje obhájce na vágní užívání termínu práv zvířat. Ten se běžně vyskytuje v knihách morální filozofie a v populárních aktivistických publikacích v kontextu širokého spektra či všech mimo-lidských zvířat. Wise proto zdůrazňuje důležitost definování kritérií uplatnitelných v právních předpisech. V této souvislosti kritizuje profesora Francione za nepropracovanou koncepci legálních práv. Podle jeho názoru se spíše věnuje teorii morálních práv Toma Regana, kterou rozpracovává dále, ale opomíjí systematicky předkládat argumenty

pro zavedení legálních práv, tedy na jaká zvířata by měla být vztažena, a jakou ochranu by jim měla poskytovat.

Podle profesora, Wise je zásadním úkolem obhájců apelovat na americké soudce, kteří mají budoucnost zvířat ve svých rukou. Z toho důvodu ve své knize *Rattling the Cage: Toward Legal Rights for Animals* z roku 2000 Steven M. Wise vyzývá zákonodárce a soudy, aby v rámci výkonu svých společných legislativních pravomocí inovovaly právní předpisy ve směru právně vykonatelných zvířecích práv. Ta by se měla týkat zpočátku šimpanzů, kteří představují nejvíce inteligentní primáty. Wise prosazuje uznání práva svobody, které by mělo zahrnovat přinejmenším právo na tělesnou integritu a na svobodné tělesné zacházení. Postupné posilování a rozšiřování zvířecích práv na svobodu by se mělo opírat o znalosti, kterými disponujeme, zejména o duševních schopnostech jednotlivých zvířat (DeCoux, 2009).¹¹

Jak jsme dříve nastínili, rozmanitost obhajoby zvířat v současné společnosti se projevuje v odlišném ontologickém pojetí přírody, zvířat a člověka. Ani uvnitř odborné debaty obhájců a obhájkyně zvířecích práv nepanuje konsensus ohledně obsahu a rozsahu práv pro zvířata, ani pro jaká zvířata

¹¹ V roce 1993 byl založen projekt Great Ape s cílem zahrnout všechny lidoopy do kategorie osob a přidělit jim základní práva. Projekt požadoval přidělení práva na života, dále aby nebyli vystaveni krutému zacházení a aby nebyli podrobeni experimentování. Cílem bylo také jmenovat zodpovědné lidské osoby v případě potřeby vymáhání těchto práv (Wise, 2003). Na Novém Zélandu byly práva lidoopů diskutována již v roce 1980, nicméně bylo uznáno pouze právo nepodrobit lidoopy experimentování, kde to není v jejich nejlepším zájmu. V roce 2007 byla přidělena základní práva všem velkým lidoopům parlamentem na Baleárských ostrovech, které představují autonomní region ve Španělsku. Španělský parlament o rok později schválil usnesení o zahrnutí lidoopů do kategorie osob s právy a následování ideálů projektu Great Ape (Eisen, 2010).

by měla platit. V této souvislosti Anders Schinkel (2008) kritizuje obhájkyni práv zvířat Nussbamm kvůli jejímu nejednoznačnému postoji k zabíjení zvířat pro jídlo. Přestože může být z praktických důvodů důležité prosazovat práva jednotlivých zvířat postupně, Schinkel upozorňuje na problém obhajoby práv části zvířat v souladu s „tradiční“ kulturní hierarchizací. Záměrné i neuvědomované odepírání práv hospodářským zvířatům poukazuje na napětí mezi obhajováním práv zvířat a zájmem lidí o spotřebu masa. Nicméně Schinkel zmiňuje spíše environmentální rozměr takové obhajoby, ne morální. Upozorňuje na ekologické dopady koncepcí zvířecích práv, které navrhují někteří filozofičtí a právní obhájeci.

Environmentalisté hájící ochranu zvířat nečerpají z morálních teorií práv zvířat, ale preferují ve své obhajobě naopak péči o ohrožené druhy a zdůrazňují negativní důsledky komodifikace zvířat pro život na planetě. Rozšiřují zoocentrickou environmentální etiku o zvážení zájmů druhů a ekosystémů. Obhájeci práv zvířat jako výše zmínění Regan, Francione, Wise se neidentifikují s environmentálním diskurzem uvnitř hnutí. Jejich obhajoby se opírají o jiná morální i pragmatická stanoviska, z kterých vyvozují dlouhodobé i krátkodobé vize hnutí. Na rozdíl od environmentalistů nevychází z ekocentrické etiky, která zdůrazňuje zásadu fungování a udržitelnosti ekosystému jako celku (Callicott, 1980).

Jak jsme si ukázali výše, v rámci teoretické obhajoby panuje představa práv zvířat jako morálního i právního požadavku. Konkrétní koncepty se mohou lišit v závislosti na ideologických východiscích autora, který je artikuluje, a v praktických důsledcích. Nicméně vize práv zvířat má vždy politický obsah, jelikož požaduje sociální změnu na institucionální úrovni a zahrnutí zvířat do morální komunity legalizováním jejich základních práv. V následující části se pokusíme, stejně jako u animal welfare obhajoby,

porozumět diskurzivním strategiím hnutí za práva zvířat, kterými se snaží změnit způsob uvažování lidí o zvířatech.

7.2 Práva zvířat jako liberální projekt

Uznání zvířat jako osoby s právy by znamenalo celospolečenské zavrnutí instrumentálního a utilitaristického využívání zvířat jako prostředku uspokojení zájmů člověka. Abolicionistický přístup v kontextu ochránářského hnutí zvířat je poměrně nový a neměl doposud takový společenský dopad jako animal welfare hnutí (DeCoux, 2009). Nicméně imperativ ukončení vykořisťování mimo-lidských zvířat se opírá o mnohem starší hnutí abolicionismu bojující proti lidskému otroctví (Wrenn, 2012).

Podle sociologa Wrenna (2012) obě hnutí spojuje kritické zpochybňování diskriminační ideologie ve společnosti a majetkového statusu otroků v podobě lidí nebo zvířat. Sám Francione (2003) zdůrazňuje podobnost v zacházení s lidmi i mimo-lidskými zvířaty, pokud jsou zahrnuti do kategorie věcí. Otrokům náležel status majetku, tudíž majitel s nimi mohl zacházet podle vlastního uvážení. Nebyla jim přiznána hodnota aktéra a morální autonomie, proto ani základní lidská práva. Podle Francione zájmy otroků tak mohly být zcela ignorovány. Stejně jsou dnes zájmy mimo-lidských zvířat vždy podřízeny zájmům lidí, kteří je mají ve vlastnictví.

Hnutí za práva zvířat produkuje v rámci veřejného prostoru liberální diskurz zdůrazňující hodnoty autonomie a svobody zvířat. Zvířata jsou prezentována jako oběti systémového vykořisťování pro lidské uspokojení spotřebních tužeb a vědeckého pokroku. V tomto kontextu se odvolává diskurz abolicionismu na hnutí proti otroctví, které bojovalo za opuštění majetkového statusu lidí černé pleti a rasismu ve společnosti. Z pohledu hnutí jsou mimo-lidská zvířata vykořisťována, jelikož lidé porušují základní

práva zvířat (Swan & McCarthy, 2003). Proto pokračovatelé abolicionistického hnutí, obhájkyně a obhájci práv zvířat, překládají vizi rozšíření morální rovnosti na další sociální aktéry, zvířata.

Požadavek uznání práv zvířat lze chápat jako reakci na historickou zkušenost kumulujícího se zrovnoprávnění mezi lidmi. Celé hnutí za práva zvířat můžeme tedy interpretovat jako navazující liberálně emancipační projekt rozšiřující svou působnost na mezidruhové vztahy (Müllerová & Stejskal, 2013). Vize práv zvířat představuje liberální ideologii také proto, že zdůrazňuje legitimitu práv jako garantů svobody a rovnosti v rámci demokratického státu. Dodržování lidských práv a jejich legislativního ukotvení je integrální podmínkou současné liberální demokracie „Západu“. Přesto se objevuje kritika konceptu lidských práv mezi samotnými sociology. Koncept práv představuje v kritické perspektivě produkt individualistické, egoisticky a majetnicky orientované společnosti, který slouží k potvrzení nevyhnutelnosti sociální nespravedlnosti v kapitalistické společnosti (Turner, 1993). Formální uznání lidských práv napříč světem neznamená jejich automatické dodržování. Nejen v autoritářských režimech, ale i v demokratických zemích dochází k diskriminaci na základě etnicity, pohlaví nebo náboženství. Přiznání práv automaticky nezaručuje rovné příležitosti pro všechny členy společnosti.

S kritikou univerzálního nastavování pravidel se ztotožňuje také již několikrát zmíněný filozof Peter Singer. Připomeňme si jeho utilitaristický postoj, který zdůrazňuje rovné zvážení zájmů, přičemž základním zájmem zvířat je podle Singera netrpět. Tento princip přiznává zvířatům „přirozené“ právo být zahrnut do etického rámce lidského jednání. Přestože Singer přisuzuje stejnou morální hodnotu lidem a ostatním zvířatům, neformuluje konkrétní vize práv zvířat. Podle jeho názoru univerzálně

definovaná legální práva nemají dostatečný normativní náboj, který by zajistil fungující ochranu zvířat (Francione, 2003). Koncept práv, ať už se jedná o lidská, sociální, ženská či potencionální zvířecí, není schopen poskytnout dostatečné řešení současných strukturálních problémů a útlaků.

V této souvislosti lze namítnout, že právě proto se aktivisté a aktivistky snaží rekonstruovat obraz zvířat ve společnosti a proměnit hluboce historicky zakořeněný mocenský vztah člověk-zvíře. Hnutí s cílem transformovat „přirozené“ lidské vazby se zvířaty produkuje diskurz, kterým se snaží rozbít tradiční pojetí mimo-lidských zvířat. Stejně jako obhajoba animal welfare nabourává tento diskurz historiky podmíněný obraz zvířat jako věcí. Vytváří obraz zvířat jako cítících bytostí s hodnotou neredukovatelnou na lidský užitek a instrumentální záměr. V této souvislosti hnutí za práva zvířat vnáší do veřejné diskuse nároky na zajištění větší míry autonomie zvířat mimo současné organizované sociální praktiky, v rámci nichž je sociálně determinován jejich život ve společnosti. Diskurz hnutí za práva zvířat proto překračuje hranice sociální definice laboratorního, užitkového či domácího zvířete. Bortí existující dichotomie člověk-zvíře, internalizované stereotypy a obecně kulturní hierarchizaci zvířat diskutovanou v první části práce.

V tomto kontextu Garner (2002) legitimně dodává, jestliže hnutí předpokládá radikální proměnu postojů společnosti před oficiálním uznáním práv zvířat, proč je nakonec nutné formální uznání zvířecích práv?

„Jinými slovy, uznána formální práva jsou založena na existenci konkurenčního individualismu, tedy lidé potřebují ochranu před sebou navzájem a zvířata potřebují ochranu před lidmi. Odstraňte příčinu tohoto konfliktu a je možné odstranit potřebu formálních právnických pojmů práv.“ (Garner, 2002, s. 80)

Garner dále argumentuje, že práva jsou ve své podstatě individualistická, jelikož předpokládají aktéra zodpovídající za jejich naplňování či překračování. Přenáší zodpovědnost na jedince (Garner, 2002). Při jejich porušování se má osoba bránit legálně možnými prostředky. Nicméně zvířata nemají kompetence samostatně se domáhat svých práv. Tato kritika nás přivádí k problematice proměny statusu zvířat z majetku na osobu.

Připomeňme si, že obhajoba práv zvířat je zároveň obhajobou imperativu abolicionismu, který požaduje opuštění majetkového statusu zvířat a sociálních praktik narušující hodnotu zvířete. Ovšem koncepce stávajícího soukromého vlastnictví zdůrazňuje práva i povinnosti majitele, který využívá daný „majetek“ pro své účely. Vlastnění koně, aby na něm mohl člověk jezdit, nemusí automaticky znamenat vykořisťování jeho hodnoty, pokud jedinec dbá na jeho přirozené potřeby a nechá ho zemřít přirozenou smrtí. Pokud vlastnictví mimo-lidských zvířat zakážeme, pak tím odstraníme vztažené povinnosti vůči zvířatům. Navíc zrušení majetkového statusu zvířat by znamenalo komplikovanější hledání viníka za překračování univerzálních práv zvířat zejména v rámci institucionalizovaných praktik, na kterých se podílí přímo i nepřímo několik aktérů. Dříve zmíněný projekt Great Ape proto usiloval o určení strážců, kteří by vymáhali naplňování práv lidoopů v případě potřeby.

Odstraněním soukromého vlastnictví tak ohrožujeme přežití spousty druhů, které se běžně nevyskytují volně v přírodě. V důsledku by pak lidé nemohli vlastnit například ani domácí „mazlíčky“. V této souvislosti se nabízí několik otázek, které přesahují znakovou kapacitu této práce, ale mohou otevřít budoucí diskusi. Jaké alternativy vůči soukromému vlastnictví se nabízí? Bylo by možné vytvořit nějakou formu partnerství mezi člověkem

a domácím mazlíčkem? Ale bylo by to faktické partnerství, pokud bychom například chtěli za něj dělat rozhodnutí zasahující do práva zvířete na svobodnou integritu těla? Dostal by po právní stránce status dítěte, které rodiče také nevlastní, přesto je dítě ve svých právech omezeno a rodiče mají povinnost v určitých věcech rozhodovat za něj?

Hnutí za práva zvířat kritizuje majetkový status zvířat v právu, ale přehlíží skutečnost, že zvířata jsou integrální součástí kapitalistické produkce. Abolicionistický požadavek hnutí silně naráží na ekonomické zájmy jednotlivých zúčastněných stran v procesu produkce živočišných produktů a obchodu se zvířaty. Liberální diskurz obhajoby práv zvířat spíše opomíjí kritickou reflexi ekonomických a politických mocenských vztahů v společnosti. Nedostatečně reflektuje zakotvenost komodifikace zvířat v ekonomických strukturách současné kapitalistické společnosti. Z pohledu této kritiky majetkový status zvířat nepředstavuje zásadní problém (Garner, 2008). Bariéru tvoří převládající ekonomické zájmy a instrumentální rozum dominující v rámci politického systému i mentality lidí uvnitř kapitalistické společnosti.

Garner (2002, 2006) dále argumentuje, že hnutí klade politický požadavek, na který žádný stát v blízké budoucnosti nepřistoupí vzhledem k dominující ideologii individualistického liberalismu, která je úzce propojená s ekonomickými imperativy. Garner uvádí politiku Spojených států amerických jako typický příklad, jelikož funguje spíše na předpokladu ochrany jedince a minimálního zásahu státu do života člověka. Zpravidla neupřednostňuje ochranu kolektivního dobra. Takový přístup můžeme vidět v oblasti držení zbraní v USA. V tomto kontextu je vyzdvihována tradice individuálního práva vlastnit zbraně, navzdory negativně vypovídajícím statistikám usmrcení střelnou zbraní.

V kontextu této kritiky se může zdát vize práv zvířat zčásti jako neuskutečnitelná, jelikož odporuje neoliberalní ideologii „Západu“. Ochrana zvířat v legislativním rámci tak může potenciálně představovat spíše neúspěšný liberální projekt. Pokud by však koncept práv zvířat byl prosazen, není zároveň jisté, zda by poskytl zvířatům dostatečnou ochranu před lidskými zájmy. Lidská dominance nad zvířaty ve společnosti, která je ovládaná ekonomickými imperativy, je výrazně sociálně zakořeněna a legitimizována.

V následující kapitole si ukážeme, jakými způsoby zastánci abolicionismu a práv zvířat v praxi reprezentují diskutovaná ideová východiska. Jak bylo výše řečeno, nová sociální hnutí se vyznačují důrazem na takové jednání a naplňování cílů, které odpovídá vyznávaným hodnotám. Liberálně orientované hnutí za práva zvířat produkuje specifický repertoár jednání, který je úzce spjat s identitou a životním stylem jedince.

7.3 Cestou individualizace odpovědnosti

Na rozdíl od tradičního welfare hnutí, diskurz práv zvířat problematizuje dlouhodobý historický vývoj lidské dominance nad přírodním světem. Zpochybňuje současnou konstituci vztahu moci člověk-zvíře, do kterého jsou lidé od malička socializováni. Takové proměny sociálních postojů je proto potřeba budovat zdola, začít u jedinců samotných. Z pohledu abolicionistů musí ukončení institucionalizovaného vykořisťování zvířat začít v mikrosvětích lidí. Francione (2003) nebo Torres (2007) zdůrazňují význam respektování morálního statusu zvířat v našich každodenních životních stylech. Každá osobní proměna spotřebních návyků znamená částečné vítězství v boji proti útlaku zvířat. Jde o výraz odmítnutí systému vykořisťování zvířat (Torres in Wrenn, 2012). Veganství jedince se stává základní podmínkou abolicionismu na celospolečenské úrovni.

Hnutí za práva zvířat zdůrazňuje proměnu vztahu člověk-zvíře skrze transformaci spotřebních návyků, vědomí, hodnot jedince. Abolicionisté v souladu s liberálními hodnotami odmítají násilné politické kampaně a přímé akce, které vnímají jako kontraproduktivní v rámci mobilizace společnosti a dosažení cíle hnutí. Hlavní strategie hnutí představuje šíření veganství, edukace společnosti, nenásilné kampaně a protesty (Wrenn, 2010). Z pohledu abolicionistů, nenásilné a vzdělávací cesty aktivismu vedou k abolicionismu zvířecího vykořisťování v celospolečenském měřítku. A zároveň těmito strategiemi vyjadřují vlastní světonázorový postoj odmítající násilí na zvířatech i lidech.

Aktivisté, kolektivy i neziskové organizace kritizují sociální praktiky a za nimi stojící zájmy vědeckých, obchodních institucí a lobistických skupin. Souběžně konfrontují postoje jedinců, kteří vnímají využívání mimo-lidských zvířat pro potěšení lidí jako nutné či legitimní (Munro, 1999). Jak jsme si představili v předchozí kapitole, liberální diskurz se snaží přesvědčit společnost, že současné využívání zvířat v různých sférách sociální praxe představuje zásadní morální problém. Hnutí vytváří narativy o paralelách mezi lidskými a zvířecími právy, otroctvím v dějinách lidstva a současným masovým zabíjením zvířat, s cílem apelovat na morální svědomí jedince (DeCoux 2009). Nicméně zatímco lidská práva lze dnes považovat za mezinárodně akceptovanou ideologii (Turner, 1993), práva zvířat a veganství v rámci veřejné debaty zůstávají spíše okrajovou záležitostí (DeCoux, 2009). V rámci boje za práva zvířat proto hraje dnes významnou roli aktivizace individuální morální odpovědnosti. V této souvislosti Maxim Fetissenko (2011) dodává, že strategie „probouzení“ svědomí v lidech měly pozitivní důsledky v rámci konkrétních případů. Na druhou stranu nedovedla hnutí ani zdaleka do vítězného konce abolicionismu.

Hnutí za práva zvířat nabourává představu univerzálně platných a „správných“ sociálních konvencí reprodukováných z generace na generaci. Nicméně prostřednictvím dodržování kulturních tradic a norem jednání si jedinec v rámci vlastního žitého světa vytváří řád, který mu pomáhá orientovat se ve složitém sociálním světě. Neopatrné zpochybňování vzorců chování může skončit označením určitého chování nálepkou deviantní. V určitém ohledu může fungovat tedy kontraproduktivně jako morální kárání části společnosti, která přispívá k vykořisťování zvířat prostřednictvím vlastního jednání. Možná z toho důvodu jsou dnes ve společnosti abolicionisté nálepkování spíše jako extrémisté a fanatici (Wrenn, 2012). Zatímco odpůrci vize práv zvířat, zejména lobistické skupiny, vytváří kontra-kampaně, které úspěšně mobilizují veřejný sentiment spjatý s tradicemi a zvyky (Munro, 1999).

Z toho důvodu zmíněný Maxim Fetissenko (2011) klade důraz na vytváření alternativních diskurzů zdůrazňující přínosy abolicionismu pro člověka v oblasti udržitelnosti životního prostředí a lidského zdraví. Aktivisté a aktivistky mají vytvářet rozmanité argumentační strategie týkající se osvobození zvířat, ale také pozitivních důsledků abolicionismu pro člověka. Přesto DeCoux (2009) argumentuje, že welfare hnutí dokázalo efektivněji přesvědčit konzumenty o správnosti etického nakupování na rozdíl od abolicionistického hnutí. Podle ní důraz na problematiku utrpení utlačovaných mnohem více působí na svědomí člověka, zatímco majetkový status zvířat a jejich komodifikace dráždí morální přesvědčení společnosti méně. Možná právě proto se vydává stále malý segment lidí veganskou cestou, zatímco ochota platit více peněz za „humánně“ chované zvířata roste (Napolitano, Girolami & Braghieri, 2010). V této souvislosti Yates (2004) dodává, že hegemonie diskurzu welfare uvnitř hnutí i veřejné debaty znemožňuje širší popularizaci myšlenky abolicionismu.

Zůstává tedy otázkou, zda aktivismus za veganský životní styl dokáže přesvědčit velký počet lidí o důležitosti alternativách vzorců jednání. Podle autorů Brian M. Lowe¹ a Caryn F. Ginsberg (2002) hnutí za práva zvířat představuje post-občanské hnutí, v rámci něhož fungují jedinci dobře integrovaní do ekonomických a vzdělávacích struktur společnosti. Není překvapením, že liberální diskurz hnutí za práva zvířat je logicky účinným spíše v rámci ekonomicky zajištěné sociální vrstvy společnosti. V současném světě sociálních nejistot se zdá spíše nepravděpodobné, že by lidé s existenčními problémy měli vůli řešit morální otázky týkající se mimo-lidských zvířat, nebo řešit zdravotní pozitiva rostlinné stravy. Narativy o „správném“ spotřebním jednáním i jedno-tematické kampaně zdůrazňující neetický rozměr stávajících sociálních praktik jsou koncipovány bez širší reflexe strukturálních problémů společnosti. Proto se ozývají také kritické hlasy zevnitř hnutí, které problematizují liberální postoje a strategie jednání.

Radikální část hnutí za osvobození zvířat, zejména anarchisté, výrazně kritizují apel striktního veganství, který zamlžuje širší osvobození mimo-lidských zvířat i lidí. Anarchisté ve své kritice imperativu abolicionismu zdůrazňují, že veganství představuje primárně osobní volbu životního stylu. Takové jednání je však spotřební a ne politické, tedy bez potenciálu změnit mocenské struktury společnosti (Peter Gelderloss, 2008, 2011). Otázka záchrany zvířat se pak postupně ztrácí v diskusích o zdravém a etickém životním stylu jedince.

„Rozvíjení nehierarchických vztahů se zvířaty vyžaduje důkladnou analýzu, pokus o obnovení vzájemných interakcí, které máme se zvířaty v našem každodenním životě, a činů odporu vůči systému, který nás všechny ovládá. Tato posedlost životem "bez

krutosti“ umožňuje kooptaci hnutí a odklon od skutečných revolučních projektů.“ (Beyond Animal Liberation, 2012)

Veganský životní styl plní zejména identitární funkci. Jde o spotřební jednání, které má specifický hodnotový přesah pro jedince. Zároveň bývá kooptováno tržním prostředím, tedy vytváří nové spotřební možnosti pro vegany, než že by výrazně ovlivňovalo současnou situaci zvířat. Přesto pro nové welfaristy nebo hnutí za práva zvířat se stává konstituce uvědomělého konzumenta základní podmínkou změny postavení zvířat ve společnosti. Nicméně strategie etického konzumerismu se všemi dříve diskutovanými nástrahami bude pravděpodobně znamenat dlouhou a pomalou transformaci života zvířat.

Anarchisté zároveň nesouhlasí s cílem institucionalizace práv zvířat v rámci státu. Stát představuje mocenský aparát, který podporuje hierarchizovanou organizaci společnosti a strukturální nerovnosti. Práva garantována státem sama o sobě nezajišťují důstojný a svobodný život ani pro lidi, tudíž požadavek práv zvířat je již od počátku odsouzen k neúspěchu (Beyond Animal Liberation, 2012). Vliv hierarchizovaných společenských podmínek na lidské jednání zdůrazňuje také sociální ekolog Murray Bookchin. Příčiny lidské nadvlády nad přírodou spatřuje v mocenských vztazích mezi lidmi ve společnosti.

„Je to hierarchická nadvláda člověka nad člověkem a nikoli údajné zneužití zemědělství, technologií, industrialismu, není to ani přelidnění, antropocentrismus či humanismus, co je příčinou hlavních krizí a konfliktů mezi sociálním a přírodním světem.“ (Bookchin in Arnošt, 2015, s. 57)

Hnutím propagovaná politika identity a životního stylu individualizuje odpovědnost za systémové využívání zvířat, z kterého profitují spotřebitelé, ale i ekonomičtí a političtí aktéři. Aktivismus zaměřený na transformaci individuálních vzorců chování přehlíží provázanost lidského jednání s širší konstitucí a fungováním společnosti. Přestože liberální diskurz zastánců práv zvířat zdůrazňuje podobnosti mezi útlaky, komplexní kritická reflexe vzájemných souvislostí v něm není zahrnuta. Kritika strukturální dominance člověka nad člověkem, nad zvířaty a celkově přírodou zůstává doposud spíše neprobádaným prostředím pro hnutí za práva zvířat a zároveň potencionální výzvou.

8 Radikální obhajoba zvířat

Poslední ideový proud interpretující záchranu zvířat představuje radikální část hnutí za osvobození zvířat. Můžeme zde zařadit politicky se profilující anarchisty a jiné aktéry radikální levice zabývající se problematikou sociálních útlaků. V teoretických pracích bývá radikální perspektiva aktivistů bojujících za zvířata minimálně reflektována. Tudíž neexistuje dostatečné množství odborných pramenů pro hlubší reflexi. Navzdory tomu, a zároveň právě proto, jsem se rozhodla alespoň okrajově do práce radikální obhajobu zařadit. Zatímco analýz hnutí za práva zvířat a animal welfare obhajoby nalezneme spoustu, ideje a praktiky radikálních aktivistů jsou spíše přehlíženy či odsuzovány. Myšlenky překračující rámce liberální ideologie jsou pojímány jako nerealistické nebo na druhou stranu extrémistické. Výjimkou není ani situace, kdy aktivismus radikální části environmentálního hnutí a hnutí za osvobození zvířat bývá interpretován jako eko-terorismus (Liddick, 2006). Nicméně hlubší studium, proč a jaké akademické práce přejímají mediální a politický diskurz, pokud se jedná o studium radikálně smýšlejících kolektivů, přesahuje tematický rámec mé práce.

Radikální obhajoba předkládá cíl sociálně spravedlivější a ekologicky šetrnější společnosti. Ideál představuje nehirarchické soužití lidí a mimo-lidských zvířat. Radikální část hnutí za osvobození zvířat reprezentují jedinci, kolektivy, organizace, které ideově spojuje sebeidentifikace s alternativními anti-kapitalistickými vizemi budoucnosti. V rámci boje proti útlaku zvířat uznávají rozmanitou škálu hodnot, ideálů a repertoáru jednání. Postoje, jak přistupovat k zvířatům, jaké taktiky používat ve jménu změny vztahu moci člověk-zvíře, a co to vůbec znamená osvobození zvířat, se různí. Zatímco někteří vidí smysl ve více cílech a strategiích včetně veganství a práv zvířat, jiní zpochybňují liberální a spotřební prostředky emancipace

společnosti (srov. Peter Gelderloss, 2011; *Beyond Animal Liberation*, 2012; Sorenson, 2014; Best, 2009).

Z pohledu radikální obhajoby představuje vykořisťování zvířat celospolečenský problém, který souvisí s ostatními strukturálními nerovnostmi a ekologickými problémy ve společnosti. Takový diskurz se neorientuje čistě jedno-tematicky, nýbrž kriticky reflektuje nadvládu mužů nad ženami, mocných nad marginalizovanými a lidskou dominanci nad přírodou. Radikální obhajoba nereprezentuje jednolitý myšlenkový proud, ale kombinaci idejí usilujících o proměnu systémové úrovně sociální organizace. Z takového pohledu nelze bojovat proti útlaku zvířat pouze v konturách toho, co současný systém umožňuje (*Beyond Animal Liberation*, 2012). Zákonné normy v každé etapě historie konzervovaly konkrétní sociokulturní, ekonomické a politické podmínky společnosti. Ať už se jednalo o přístup k ženám, etnickým, sexuálním a jiným menšinám z různých socioekonomických vrstev. Za určité situace je tedy z pohledu radikální obhajoby překračování hranic zákona legitimní i nutné pro dosažení konkrétních cílů.

Poslední kapitola práce je věnována představení angažovaného oboru *Critical Animal Studies*, který stojí na pomezí hnutí za práva zvířat a radikální obhajoby. Stejně jako v předchozích kapitolách budou popsána ideová východiska a diskurz proměny postavení zvířat, který *Critical Animal Studies* vnáší do akademického i aktivistického prostoru.

8.1 Critical Animal Studies

Doposud jsme mohli vidět, jak do akademického prostředí prosakují témata artikulovaná hnutími hájící zájmy zvířat. Část akademiků se věnuje tématům ochrany zvířat z filozofického, právního nebo sociologického hlediska. Zároveň se určité myšlenky a návrhy snaží aktivně prosazovat v rámci odborné debaty. Obor Critical Animal Studies, dále CAS, bude na následujících stránkách sloužit jako reprezentant radikální obhajoby zvířat v akademickém prostředí. Taková perspektiva je výhradně záležitostí aktivismu jednotlivců a kolektivů. Z toho důvodu CAS představují ojedinělou angažovanou tendenci v rámci akademického pole.

CAS problematizují hierarchické společenské vztahy, ale i fungování akademické obce v sepětí neoliberální ideologie. Představitelé tohoto oboru odmítají ideologickou zaslepenost mýty o neutralitě, objektivitě a vědě pro vědu (Best, 2009). Ve snaze analyzovat mezidruhové vztahy a rekonstruovat status zvířat ve společnosti se v mnohém odlišují od mainstreamového směru studií zvířat. Na rozdíl od Animal Studies, CAS vnáší do sféry výzkumu zvířat důraz na kritickou analýzu, hodnotovou „zaujatost“ a politický přesah akademické práce. Podle Richarda Twine (2014) CAS kladou důležité otázky a perspektivy do studia zvířat. Podporují zásadu intersekcionality, která sleduje utváření a fungování mezidruhových vztahů v kontextu strukturálních podmínek současné společnosti. Zároveň se tento obor přidává na stranu zastánců angažované role univerzit a vědy ve společnosti. Podporuje vzájemnou spolupráci mezi kritickou teorií a radikální politikou. Ideově navazuje na dědictví radikální ekologie a dřívější práce anarchistické politické filozofie a ekofeminismu. Nicméně Twine zdůrazňuje, že tuto identifikaci s anarchistickými idejemi nelze považovat za univerzálně platnou pro všechny.

Obor Critical Animal Studies se veřejně profiluje jako emancipační projekt kriticky zkoumající vykořisťování zvířat v současné společnosti. Usiluje o rozvoj nových struktur nehierarchických mezilidských a mezidruhových vztahů. V této souvislosti je nutné upozornit, že na rozdíl od některých radikálních aktivistů, se představitelé tohoto angažovaného proudu hlásí k ideovým východiskům hnutí za práva zvířat (Sorenson, 2014). Na druhou stranu však podporují legální i nelegální občanskou neposlušnost a přímé akce. Tyto strategie výrazně překračují rámec legitimního jednání pro liberální obhájce práv zvířat. Zároveň CAS s větší důsledností upozorňují na pochopení útlaku zvířat v kontextu globálního kapitalismu. Komodifikace zvířat a jejich status majetku není záležitostí čistě morální a právní, nýbrž je integrální součástí globální struktury ekonomiky. V návaznosti na ekofeministickou kritiku nadvlády mužů nad ženami a přírodou se CAS věnují také manifestacím dominantních kulturních představ v sociální realitě (Sorenson, 2014).

Radikální projekty jako CAS uvnitř akademické obce jistě vzbuzují nelibé ohlasy. Kritici obecně interpretují angažované tendence jako sociální inženýrství, aktivismus, který nemá zasahovat do akademického prostředí. Cílem práce nebylo vnutit čtenáři odpověď na toto široce diskutované téma. Nicméně kromě analýzy ideových základů obhajoby zvířat a jejího společenského přesahu, jsem se snažila poukázat na již existující propojení výzkumu a odborných poznatků s politickou angažovaností a emancipací společnosti. Vykořisťování zvířat je zejména v zahraničí otázkou etickou a politickou na poli odborném i neodborném. Role akademiků a obhájců zvířat se dnes zčásti prolínají.

Závěr

Tato práce měla za cíl analyzovat postavení a způsoby interpretace mimo-lidských zvířat uvnitř ochránářského hnutí. V kontrastu k ideologii a emancipačním snahám jedinců „zdola“ byla první část diplomové práce koncipována jako popis současných lidských vazeb se zvířaty s důrazem na mocenský rozměr, který se snaží hnutí transformovat. Reflexe dosavadního sociologického studia zvířat ukázala mnohost analytických kontextů, které je nezbytné zkoumat pro hlubší porozumění stávajícího postavení zvířat. Kulturně reprodukováná komodifikace zvířat je historicky legitimizovaná mocenskými sociálními diskurzy a politikami jednotlivých zemí. Role a identity zvířat ve společnosti bývají definovány lidmi v závislosti na sociálním kontextu a kulturním areálu, ve kterém se zvířata nachází. Kulturní hierarchizace morálního statusu zvířat se navíc výrazně projevuje v našem každodenním jazyce. Ovlivňuje způsoby, jakými lidé se zvířaty zachází. Ukázali jsme si také, že v rámci institucionalizovaných prostorů průmyslových chovů, zoologických zahrad, akvárií, kožešinových farem a jiných dochází k upřednostňování lidských zájmů. Přestože jsou zvířatům běžně odepírány přirozené podmínky pro život, ocitají se v zajetí násilných praktik, část „západní“ společnosti tento stav spíše nekritizuje. Důsledek můžeme spatřovat v institucionalizované a široce internalizované ideologii speciesismu, která je postavená na předpokladu „přirozené“ lidské nadřazenosti nad ostatními zvířaty.

Aktivisté, ochránářské organizace, ale také akademici svým odborným kritickým přístupem problematizují současné mocenské vazby lidí se zvířaty. Navíc sociální, humanitní i přírodní vědy obohacují argumentaci hnutí odbornými poznatky. Propojení kritického studia mimo-lidských zvířat, tedy prostoru akademického, s prostorem aktivistickým představuje další

téma, kterého se tato práce dotýkala. Diskuse o hodnotové zaujatosti je pro někoho kontroverzním tématem, zatímco jiní zdůrazňují emancipační nebo alespoň etický přesah intelektuální práce. Tato práce neusilovala o vyvození jednoznačných závěrů, ale spíše o zobrazení stávajícího propojení obhajoby zvířat s akademickým prostředím. Kritická analýza ideologie a diskurzu hnutí také nesměřovala k stanovení konkrétních řešení, ale k otevření diskuse nad limity a výzvami jednotlivých obhajob.

Ukázali jsme si, že ideologie a diskurz hnutí za práva zvířat se opírá o liberální hodnoty, které ztělesňují aktivisté a aktivistky v praxi v podobě specifických strategií jednání. Přestože se hnutí dovolává systémových změn, v rámci ideologie hnutí je zdůrazňována také cesta individuální proměny a zodpovědnosti. Pro zastánce práv zvířat je charakteristická každodenní rezistence vyjadřovaná specifickým životním stylem a morálním přesvědčením členů hnutí. Hnutí za práva zvířat neusiluje o širší politický přesah. Přestože se obhájci ve svých diskurzivních strategiích odvolávají na intersekcionalitu útlaků, kritika souvisejících strukturálních nerovností v liberálním diskurzu hnutí není zahrnuta. Jednosměrná ideová zaměřenost je nicméně logická, pokud porozumíme silnému vlivu filozofické debaty.

Radikální obhajoba na druhou stranu kritizuje liberální a spotřební diskurzy, které zdůrazňují primárně etickou spotřebu a „život bez krutostí“. Celospolečenský odklon od politické angažovanosti překračující umožnil interpretovat spotřební jednání jako politické. Radikální část hnutí za osvobození zvířat však zpochybňuje politický potenciál spotřeby, která nedokáže proměnit mocenskou dominanci lidí nad přírodou.

Zatímco zmíněné obhajoby jsou ve společnosti interpretované jako „extrémistické“, animal welfare představuje institucionalizované hnutí

produkcující nejrozšířenější diskurz o ochraně zvířat v širší odborné i neodborné debatě, stejně jako uvnitř hnutí samotného (Yates, 2004). Diskurz welfare představuje ochranářskou naraci o „šťastných“ zvířatech a „právech“ a „potřebách“ spotřebitelů. Mluví jazykem konzumní kapitalistické společnosti. Nicméně ve společnosti, kde dominují speciesistické vztahy, se zdá diskurz o zbytečném a nezbytném utrpení zvířat jako nedostačující pro radikální proměnu uvažování lidí o zvířatech. Upřednostnění kolektivního dobra zvířat před individualistickými zájmy lidí není v souladu s hegemonním diskurzem o lidské dominanci, do kterého jsme socializováni od dětství.

Seznam literatury

Arluke, A. B. (1988). Sacrificial symbolism in animal experimentation: Object or pet?. *Anthrozoös*, 2(2), 98-117.

Arluke, A., & Sanders, C. (1996). *Regarding Animals*. Philadelphia: Temple University Press.

Arluke, A. (2002). A sociology of sociological animal studies. *Society & Animals*, 10(4), 369-374.

Ascione, F. R., Weber, C. V., & Wood, D. S. (1997). The abuse of animals and domestic violence: A national survey of shelters for women who are battered. *Society & Animals*, 5(3), 205-218.

Barša, P. & O. Císař. (2004) *Levice v postrevoluční době: občanská společnost a nová sociální hnutí v radikální politické teorii 20. Století*, Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Bauman, Z. (2003). *Modernita a holocaust*. Praha: Sociologické nakladatelství.

Beirne, P. (1995). The Use and Abuse of Animals In Criminology: A Brief History And Current Review. *Social Justice*, 22(1 (59)), 5-31. Citováno 2. března. 2018. Dostupné z <https://www.thefreelibrary.com/The+use+and+abuse+of+animals+in+criminology%3A+a+brief+history+and...-a017388387>

Best, S. (2009). The rise of critical animal studies: Putting theory into action and animal liberation into higher education. *Journal for Critical Animal Studies*, 7(1), 9-52.

Beyond Animal Liberation: subversive energy (2012). *The Anarchist Library*. Citováno 10. března 2018. Dostupné z: <https://theanarchistlibrary.org/library/subversive-energy-beyond-animal-liberation>

Broom, D. M., Sena, H., & Moynihan, K. L. (2009). Pigs learn what a mirror image represents and use it to obtain information. *Animal Behaviour*, 78(5), 1037-1041.

Bryant, C. D. (1979). The zoological connection: Animal-related human behavior. *Social Forces*, 58(2), 399-421.

- Burawoy, M. (2005). For public sociology. *American sociological review*, 70(1), 4-28.
- Callicott, J. B. (1980). Animal liberation: A triangular affair. *Environmental ethics*, 2(4), 311-338.
- Calvo, E. (2008). 'Most farmers prefer Blondes': The Dynamics of Anthroparchy in Animals' Becoming Meat. *Journal for Critical Animal Studies*, 6(1), 32-45.
- Carroll, W. K. (2013). Discipline, Field, Nexus: Re-Visioning Sociology. *Canadian Review of Sociology/Revue canadienne de sociologie*, 50(1), 1-26. Citováno 4. února 2018. Dostupné z: <https://www.thefreelibrary.com/Discipline%2C+field%2C+nexus%3A+re-visioning+sociology-a0322190839>
- Cole, M. (2011). From "animal machines" to "happy meat"? Foucault's ideas of disciplinary and pastoral power applied to 'animal-centred' welfare discourse. *Animals*, 1(1), 83-101.
- Crossley, N. (2002) *Making Sense of Social Movements*, Philadelphia: Open University Press.
- Cudworth, E. (2015). Killing animals: Sociology, species relations and institutionalized violence. *The Sociological Review*, 63(1), 1-18.
- ČSÚ. (2015). *Za péči o domácí mazlíčky utratíme dvě miliardy ročně*. Citováno 24. března 2018. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/za-peci-o-domaci-mazlicky-utratime-dve-miliardy-rocne>
- DeCoux, E. L. (2009). Speaking for the modern Prometheus: The significance of animal suffering to the abolition movement. *Animal L.*, 16, 9.
- Douglas, M. (1966). *Purity and Danger*. London: Routledge.
- Eisen, J. (2010). Liberating animal law: Breaking free from human-use typologies. *Animal L.*, 17, 59.
- Eyerman, R. a Jamison, A. (1991) *Social movements: A cognitive approach*, Pennsylvania: Pennsylvania State University.

- Ferree, M. M., Mueller, C. M., Snow, D. A., Soule, S. A., & Kriesi, H. (2004). *The Blackwell companion to social movements*. Blackwell Publishing Ltd
- Fetissenko, M. (2011). Beyond morality: Developing a new rhetorical strategy for the animal rights movement. *Journal of Animal Ethics*, 1(2), 150-175.
- Fitzgerald, K. J., & Rodgers, D. M. (2000). Radical social movement organizations: A theoretical model. *The Sociological Quarterly*, 41(4), 573-592.
- Fox, M. A. (1997). On the Necessary Suffering of Nonhuman Animals. *Animal L.*, 3, 25.
- Fraser, D. (1995). Science, values and animal welfare: exploring the 'inextricable connection'. *Animal welfare*, 4(2), 103-117.
- Francione, G. L. (1996). Animals as Property. *Animal Law* 2, i-vi.
- Francione, G. L. (2003). Animal rights theory and utilitarianism: Relative normative guidance. *Between the Species*, 13(3), 5.
- Francione, G. L. (2007). Reflections on "Animals, Property, and the Law" and "Rain without Thunder". *Law and contemporary problems*, 70(1), 9-57.
- Francione, G. L. (2010). Animal welfare and the moral value of nonhuman animals. *Law, Culture and the Humanities*, 6(1), 24-36.
- Garner, R. (2002). Political ideology and the legal status of animals. *Animal l.*, 8, 77.
- Garner, R. (2006). Animal welfare: A political defense. *J. Animal L. & Ethics*, 1, 161.
- Garner, R. (2008). The politics of animal rights. *British Politics*, 3(1), 110-119.
- Gelderloos, P. (2011). Veganism: Why Not.". *The Anarchist Library*. Citováno 24.3. 2018. Dostupné z: <http://theanarchistlibrary.org/library/peter-gelderloos-veganism-why-not.pdf>
- Glenn, C. B. (2004). Constructing consumables and consent: A critical analysis of factory farm industry discourse. *Journal of Communication Inquiry*, 28(1), 63-81.
- Hannigan, J. (2014). *Environmental sociology*. London: Routledge.

- Herzog, H. A. (1988). The moral status of mice. *American Psychologist*, 43(6), 473.
- Hobson-West, P. (2007). Beasts and boundaries: an introduction to animals in sociology, science and society. *Qualitative Sociology Review*, 3(1).
- Horgan, R., & Gavinelli, A. (2006). The expanding role of animal welfare within EU legislation and beyond. *Livestock Science*, 103(3), 303-307.
- Chapouthier, G. (2013) *Zvířecí práva*. Praha: Triton.
- Ibrahim, D. M. (2006). The anticruelty statute: A study in animal welfare. *J. Animal L. & Ethics*, 1, 175.
- Jacobsen, E., & Dulsrud, A. (2007). Will consumers save the world? The framing of political consumerism. *Journal of Agricultural and Environmental Ethics*, 20(5), 469-482.
- Jacobsson, K., & Lindblom, J. (2017). *Animal Rights Activism. A Moral-Sociological Perspective on Social Movements*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Jasper, J. M. (2011). Emotions and social movements: Twenty years of theory and research. *Annual Review of Sociology*, 37, 285-303.
- Johnston, H., & Klandermans, B. (1995). The cultural analysis of social movements. *Social movements and culture*, 4, 3-24.
- Johnston, J. (2008). The citizen-consumer hybrid: ideological tensions and the case of Whole Foods Market. *Theory and Society*, 37(3), 229-270.
- Kalof, L., Fitzgerald, A., & Baralt, L. (2004). Animals, women, and weapons: Blurred sexual boundaries in the discourse of sport hunting. *Society & Animals*, 12(3), 237-251.
- Kruse, C. R. (2002). Social animals: Animal studies and sociology. *Society & Animals*, 10(4), 375-379.
- Lassen, J., Sandøe, P., & Forkman, B. (2006). Happy pigs are dirty!—conflicting perspectives on animal welfare. *Livestock Science*, 103(3), 221-230.
- Lévi-Strauss, C. (1996). *Myšlení přírodních národů*. Liberec: Dauphin.

- Liddick, D. (2006). *Eco-terrorism: Radical environmental and animal liberation movements*. Greenwood Publishing Group.
- Lowe, B. M., & Ginsberg, C. F. (2002). Animal rights as a post-citizenship movement. *Society & Animals*, 10(2), 203-215.
- Lurker, M. (2005). *Slovník symbolů*. Praha: Knižní klub – Universum.
- Munro, L. (1999). Contesting moral capital in campaigns against animal liberation. *Society & Animals*, 7(1), 35-53.
- Murphy, R. (1995). Sociology as if nature did not matter: an ecological critique. *British Journal of Sociology*, 688-707.
- Müllerová, H., & Stejskal, V. (2013). *Ochrana zvířat v právu*. Praha: Academia.
- Müllerová, H. (2014). Zvíře jako předmět právní úpravy veřejného práva a nový občanský zákoník. *České právo životního prostředí* č. 1(35), 10.
- Napolitano, F., Girolami, A., & Braghieri, A. (2010). Consumer liking and willingness to pay for high welfare animal-based products. *Trends in Food Science & Technology*, 21(11), 537-543.
- Nibert, D. (2002). *Animal rights/human rights: Entanglements of oppression and liberation*. Lanham, MD: Rowman & Littlefield Publishers.
- Nibert, D. (2013). *Animal oppression and human violence: Domesecration, capitalism, and global conflict*. Columbia: Columbia University Press.
- Novák, A. (2015). *Tmavozelený svět. Radikálně ekologické aktivity v České republice po roce 1989*. Disertační práce. Praha: Fakulta humanitních studií Univerzity Karlovy.
- Nowicki, C. L. (1998). The Animal Welfare Act: All Bark and No Bite. *Seton Hall Legis. J.*, 23, 443.
- Oliver, P., & Johnston, H. (2000). What a good idea! Ideologies and frames in social movement research. *Mobilization: An International Quarterly*, 5(1), 37-54.
- Peggs, K. (2012). *Animals and sociology*. London: Palgrave..

- Polletta, F., & Jasper, J. M. (2001). Collective identity and social movements. *Annual review of Sociology*, 27(1), 283-305.
- Redmalm, D. (2013). *An animal without an animal within: investigating the identities of pet keeping*. Doctoral dissertation. Örebro: Örebro universitet.
- Regan, T. (1983) *The Case for Animal Rights*, Berkeley: University of California Press.
- Regan, T. (1987). The case for animal rights. *Advances in Animal Welfare Science 1986/87*. Springer, Dordrecht, 179-189.
- Ritchie H. & Roser M. (2018). *Meat and Seafood Production & Consumption*. Citováno 24. března 2018. Dostupné z: '<https://ourworldindata.org/meat-and-seafood-production-consumption>'.
- Rollin, B. E. (1990). Animal welfare, animal rights and agriculture. *Journal of animal science*, 68(10), 3456-3461.
- Ryder, R. D. (2000). *Animal Revolution: Changing attitudes towards speciesism*, reved., Oxford: Blackwell.
- Sanders, C. (2006). The sociology of human-animal interaction and relationships. *H-Animal Net*. Citováno 15.12. 2017. Dostupné z: <https://networks.h-net.org/node/16560/pages/32228/sociology-human-animal-interaction-and-relationships-clinton-r-sanders>
- Sorenson, J. (Ed.). (2014). *Critical animal studies: Thinking the unthinkable*. Canadian Scholars' Press.
- Schinkel, A. (2008). Martha Nussbaum on animal rights. *Ethics & the Environment*, 13(1), 41-69.
- Stewart, K., & Cole, M. (2014). *Our children and other animals: The cultural construction of human-animal relations in childhood*. Aldershot: Ashgate Publishing, Ltd.
- Swan, D., & McCarthy, J. C. (2003). Contesting animal rights on the internet: Discourse analysis of the social construction of argument. *Journal of Language and Social Psychology*, 22(3), 297-320.
- Singer, P. (2001). *Osvobození zvířat*. Praha: Práh.

Stibbe, A. (2001). Language, power and the social construction of animals. *Society & Animals*, 9(2), 145-161.

Stibbe, A. (2003). As charming as a pig: The discursive construction of the relationship between pigs and humans. *Society & Animals*, 11(4), 375-392.

Šmausová, G. (1999). „Rasa“ jako rasistická konstrukce. *Sociologický časopis*, 35(4), 433-446.

Tarrow, S. (1994). *Power in movement: Social movements, collective action and mass politics*. Cambridge: Cambridge University Press

Taylor, N., & Twine, R. (Eds.). (2014). *The rise of critical animal studies: From the margins to the centre* (Vol. 125). New York: Routledge.

Tovey, H. (2003). Theorising nature and society in sociology: the invisibility of animals. *Sociologia Ruralis*, 43(3), 196-215.

Turner, B. S. (1993). Outline of a theory of human rights. *Sociology*, 27(3), 489-512.

Twine, R. (2014). Defining Critical Animal Studies-An Intersectional Social Justice Approach for Liberation, Anthony J. Nocella II, John Sorenson, Kim Socha and Atsuko Matsuoka (eds). *Animal Studies Journal*, 3(2), 30-35.

Vandrovcová, T. (2011). *Zvíře jako pokusný objekt: sociologická reflexe*. Praha: Triton.

Vandrovcová, T. (2017). *Zvířata jako laboratorní objekty: Analýza mocenského diskurzu*. Disertační práce. Praha: Univerzita Karlova, Filozofická fakulta, Katedra sociologie. Vedoucí práce Suša, Oleg.

Vollum, S., Buffington-Vollum, J., & Longmire, D. R. (2004). Moral disengagement and attitudes about violence toward animals. *Society & Animals*, 12(3), 209-235.

Wise, S. M. (1997). Thunder Without Rain: A Review/Commentary of Gary L. Francione's Rain Without Thunder: The Ideology of the Animal Rights Movement. *Animal L.*, 3, 45.

Wise, S. M. (2000). *Rattling the Cage: Toward legal rights for animals*. Cambridge, Mass: Perseus Books.

Wise, S. M. (2003). The evolution of animal law since 1950. In D.J. Salem & A.N. Rowan (Eds.), *The state of the animals II: 2003* (99-105). Washington, DC: Humane Society Press.

Wrenn, C. L. (2012). Abolitionist animal rights: critical comparisons and challenges within the animal rights movement, *Interface: a journal for and about social movements*, 4 (2), 438 - 458.

Yates, R. (2004). *The social construction of human beings and other animals in human-nonhuman relations: welfarism and rights, a contemporary sociological analysis*. Doctoral dissertation. University of Wales: Bangor. Citováno 24. března 2018. Dostupné z: <http://rogeryatesphd.blogspot.cz/>

Zahrádka, P. (Ed.). (2014). *Spotřební kultura: historie, teorie a výzkum*. Praha: Academia.

Znebežánek, F. (1997) *Sociální hnutí*, Praha: SLON.